

Praca z dzieckiem z rodziny wieloproblemowej. Diagnoza rodziny.

Prowadzący: Bartłomiej Kowalik

Spis treści

RODZINA WIELOPROBLEMOWA	3
RODZINA W UJĘCIU SYSTEMOWYM	4
DEFINICJA I CHARAKTERYSTYKA KRYZYSU	6
ETAPY I EFEKTY KRYZYSU	7
PRACA Z RODZINĄ W KRYZYSIE	12
ANALIZA MOCNYCH STRON I POTRZEB DZIECKA – DIAGNOZA RODZINY	15
ANALIZA MOCNYCH STRON I POTRZEB DZIECKA - TABELA	19
POMOC I WSPARCIE DLA RODZINY BIOLOGICZNEJ DZIECKA I RODZIN ZASTĘPCZYCH – WSPÓŁPRACA INSTYTUCJI	29

Rodzina wieloprotblemowa

Termin rodzina wieloprotblemowa lub inaczej zwana rodzina z wieloma problemami, został utworzony przez pracowników socjalnych na skutek dostrzeżenia złożoności sytuacji życiowych klientów, którzy często przez lata korzystają z różnorodnych świadczeń socjalnych. Praca z tak skomplikowanymi losami ludzkimi często okazuje się bezskuteczna, gdy nie władczy się w nią równoległego i wieloaspektowego działania różnych służb społecznych oraz innych podmiotów. W związku z tym od kilku lat w naszym kraju wyrocznia się w pomocy społecznej nową metodę zwaną asystenturą rodzin. Daje ona między innymi możliwość zintensyfikowania pracy socjalnej ze wszystkimi członkami rodziny. Każda z nich boryka się od lat z wieloma trudnościami, które nakładają się na siebie nawzajem, zwiększając tę złożoność i komplikując życie codzienne. W literaturze przedmiotu odnaleźć można określenie „rodziny wieloprotblemowej¹” jako alternatywny termin dla opisu rodzin dysfunkcyjnych, patologicznych czy specjalnej troski. Izabela Krasiejko wprowadza w swoich badaniach określenie „rodziny z wieloma problemami”, by podkreślić dążenie do podmiotowego traktowania klientów, nieetykietowania ich i oddzielania problemu od człowieka. Najczęstsze problemy rodzin to, oprócz biedy, sprzężone z tym zjawiskiem bezrobocie, niezaradność życiowa, nieumiejętność prowadzenia gospodarstwa domowego, uzależnienia, wielodzietność, samotne macierzyństwo, często także przemoc domowa. Trudno w tak skomplikowanej sytuacji określić dokładnie, co jest przyczyną, a co skutkiem, jednak nie o to chodzi w prowadzeniu asystentury rodzin. Jeśli przyjąć założenie, że najskuteczniejszym sposobem pracy z rodziną jest skoncentrowanie się na rozwiązywaniu bieżących problemów, a także określenie jej zasobów i wcześniej osiągniętych przez nią sukcesów, to nie zawsze warto rozkładać na czynniki pierwsze przyczyny, które doprowadziły do obecnego stanu rzeczy. Z pewnością ogromnym kłopotem jest bezrobocie spowodowane niskimi kwalifikacjami zawodowymi (lub wręcz ich brakiem). Dlatego asystenci skupiają się na poszukiwaniu wraz z klientami możliwości wyjścia z tego położenia. Kolejna kategoria pojęciowa, która warta jest zasygnalizowania, to wyuczona bezradność. Pracownicy socjalni dotąd skarżyli się, że środowiska, w których pracują, nie są zmotywowane do zmiany własnego losu, a wręcz wydaje się, iż jest im dobrze w sytuacji bezrobocia, zaniedbania, biedy oraz że żadne argumenty nie przemawiają za chęcią zmiany. Próba wyjaśnienia mechanizmu wyuczonej bezradności, a potem wypracowania metodyki pracy z rodziną z tym problemem, pozwoli na zmianę postrzegania klientów i efektywne działanie. Interesująca w tym momencie wydaje się kwestia indywidualnego odczuwania i etiologia braku kompetencji społecznych, które razem prowadzą do tego syndromu. To niemożność osiągnięcia własnych celów wynikająca z braku kompetencji rodzi poczucie bezradności. Nieodnoszenie sukcesów życiowych przyczynia się do pogłębienia takiego stanu.

Przyjrzenie się kategorii wyuczonej bezradności pozwoli zawodowym pomagaczom na modyfikację stosunku do poszczególnych członków rodziny. Pracownicy socjalni podchodzą do klientów z tym syndromem bądź z negatywnym nastawieniem wynikającym z braku przeświadczenia co do możliwości dokonania przez nich zmian, bądź też z agresją związaną z patrzeniem na nieumiejętnie lokowane czy też po prostu niewystarczające zaangażowanie wkładane w próby przekształcenia własnej sytuacji życiowej. Trudno jest im zrozumieć brak wystarczającej determinacji w poszukiwaniu pracy i niepodejmowanie jej za niewysokie wynagrodzenie. Złość powoduje także brak dbałości o siebie i własne otoczenie, co jest sytuacją powszechną i zrozumiałą przy zachowaniach depresyjnych bądź wynikających z wyuczonej bezradności. Negatywne podejście pracowników służb społecznych tylko utwierdza klientów w ich zachowaniu, a także w postrzeganiu siebie jako nieudaczników i ludzi skazanych na porażkę. Taka postawa nie będzie motywowała do podejmowania działania.

¹ Szpunur M., (2010), MOPS Gdynia, „Asystentura rodziny nowatorska metoda pomocy społecznej w Polsce”, s. 42.

W swoim poradniku dla asystentów² Izabela Krasiejko wskazuje na trzy możliwe rozumienia potencjału rodziny. Pierwszy to ten, który wynika z sumowania zasobów indywidualnych poszczególnych jej członków (ich osobowości, zdolności i możliwości intelektualnych, fizycznych, materialnych, emocjonalnych). Drugi to potencjał rodziny jako całości. Trzeci jest rezultatem potraktowania jej jako pewnej składowej społeczności, w której ona funkcjonuje.

Rodzina w ujęciu systemowym

Jednym z najważniejszych zadań specjalisty opracowującego plan pomocy dziecku i rodzinie jest przeanalizowanie przyczyn, które spowodowały zaburzenia systemu rodzinnego. Musimy odpowiedzieć na pytanie, dlaczego zasoby i kompetencje rodziny okazały się niewystarczające do poradzenia sobie z problemami. Takiej analizy nie dokonamy bez odkrycia źródłowych faktów lub zjawisk, które wywołały całą spiralę kolejnych zdarzeń, w efekcie których rodzina jest na skraju rozpadu lub została rozbita a dzieci umieszczone w pieczy zastępczej.

Przedstawiciel służb społecznych, mający pomóc rodzinie dotkniętej kryzysem, jest w stanie wymienić czynniki, które niewątpliwie mają zły wpływ na dziecko, określić je mianem przyczyn patologii i zastosować środek zaradczy w postaci izolacji dzieci od rodziców... Tylko czy to pomoże wyjść rodzinie z kryzysu? I dlaczego kryzys jednej rodziny „dotyka” bardziej, a inne sobie z nim radzą? Zastanawiając się nad tymi pytaniami warto spojrzeć na rodzinę w ujęciu systemowym, w którym rodzina jest układem elementów, które będą dążyć do równowagi.

Jednym z twórców teorii systemów rodzinnych jest **Murray Bowen**, amerykański profesor psychiatrii, założyciel Amerykańskiego Towarzystwa Terapii Rodzinnej, twórca tzw. **terapii systemowej**. Teoria ta opiera się na następujących podstawowych pojęciach:

1. Element, podsystem, interakcje, równowaga

Rodzina jest strukturą wzajemnie zależnych elementów (członków rodziny) i podsystemów (np. podsystem małżeński, podsystemy rodzice – dzieci, ale również podsystemów indywidualnych: jednostka z jej powiązaniem). Każdy element i podsystem pełni określoną funkcję i rolę. Poszczególni członkowie rodziny tworzą złożoną całość. Wiedza na temat interakcji elementów tworzy wiedzę o całości rodziny. Każda rodzina ma własne wzorce **interakcji**, które służą do osiągnięcia celu, jakim jest utrzymywanie **równowagi wszystkich elementów**. Wzorcami interakcji są m.in. sposoby komunikacji, role, zasady, wierzenia, wartości poszczególnych członków systemu. Wzorce interakcji stają się zwyczajami, które determinują zdolność rodziny do zaspakajania swoich potrzeb (fizycznych, emocjonalnych, społecznych, ekonomicznych itd.), ale mogą również utrudniać wprowadzanie zmian w systemie rodzinnym. Wzorce interakcji determinują również zdolność rodziny do **przeciwdziałania kryzysom**. Dla równowagi systemu potrzebne jest, aby podsystemy rodzinne zachowywały odpowiednie odległości i granice między sobą. Naruszenie granic powoduje dysfunkcję (np. wciąganie dzieci w konflikt małżonków, oczekiwanie od syna emocji typowych dla męża itd.).

2. Zakłócenie równowagi, adaptacja

Każde działanie lub zmiana (a tym bardziej traumatyczna) wpływa na wszystkie elementy systemu i zakłóca ich równowagę, tzn. porządek, do którego rodzina się przyzwyczaiła. Nierównowaga objawia się emocjonalnym wzburzeniem i stresem. Rodzina usiłuje przywrócić równowagę poprzez zmuszanie „odmienionych” elementów do powrotu do poprzedniego stanu lub do utworzenia nowej równowagi w nowej sytuacji. Długotrwała nierównowaga może prowadzić do **kryzysu**. Niektóre elementy systemu czy też całe rodziny w trakcie kryzysu próbują radzić sobie nieefektywnymi (destrukcyjnymi) sposobami, co powoduje jeszcze większe pogłębienie kryzysu i reakcję „łańcuchową”. **Zdolność do adaptacji** rodziny oznacza zdolność do dostosowania swoich zasad, struktury i wzorców relacji w reakcji na zmianę. Niektóre rodziny wciąż adaptują się do zmian,

² Krasiejko I., (2009), Nowe role pracownika socjalnego, „Praca socjalna” nr 6, s. 92-114.

inne zaś starają się nie dopuścić do żadnych zmian. Można mierzyć zdolność do adaptacji rodziny od chaotyczności do sztywności.

3. Zmiany przewidywalne i nienormatywne.

Zmiany w systemie rodzinnym mogą być przewidywalne - wynikające z cyklu życiowego (np. narodziny, dojrzewanie dzieci, wejście do systemu nowych osób - małżeństwa, śmierć) lub nienormatywne. Zmiany nienormatywne zachodzą wtedy, gdy systemy ulegają zmianom pod wpływem zdarzeń losowych najczęściej związanych ze stratą: bliskiej osoby, pracy, majątku, zdrowia itd. Zmiany nienormatywne są częstymi przyczynami kryzysu.

4. Zjawiska zachodzące w systemie.

Bardzo istotna w badaniu przyczyn kryzysu będzie analiza **emocjonalnego systemu** rodzinnego. Bowen opisuje cztery podstawowe wzorce relacji, które mają największy wpływ na radzenie sobie rodziny z problemami:

- Konflikty małżeńskie
- Dysfunkcja jednego z małżonków
- Dysfunkcja jednego z dzieci
- Dystans emocjonalny

Następne ważne zjawisko zachodzące w systemie to **różnicowanie „ja” (dyferencjacja)**. Jest to zdolność jednostki do intelektualnego i emocjonalnego funkcjonowania w autonomii od rodziny. Ludzie z niską „dyferencjacją” są uwikłani w dominujące emocje rodziny, są zależni od aprobaty i akceptacji innych osób. Mogą podporządkowywać się innym w celu zadowalania innych osób lub zmuszają innych do podporządkowania. Są w związku z tym najbardziej narażeni na napięcia emocjonalne i stres, jak również najboleśniej przeżywają wszelkie zmiany. Właściwa dyferencjacja oznacza, że osoba zdaje sobie sprawę, że nie może funkcjonować samodzielnie, ale nie jest zależna od akceptacji i aprobaty innych.

Trójkątowanie to w teorii systemów rodzinnych zjawisko polegające na „wciąganiu” do sytuacji konfliktowej dwóch osób, osoby trzeciej. Może to być na przykład angażowanie dziecka do konfliktu między rodzicami, tworzenie dodatkowego związku nieformalnego w małżeństwie przez jednego z partnerów. Trójkątowanie jest też nazywane triangulizacją.

Kolejne zjawisko, które może zajść w systemie to **emocjonalne odcięcie**. Oznacza ono odcinanie się elementów rodziny od elementów, które wywołują stres lub zaburzają równowagę, co w rezultacie często powiększa brak równowagi. Może to być np. wykluczenie ze spotkań rodzinnych, wyjazd, „nie przyznawanie się”.

Międzypokoleniowy proces transmisji wzorców to pojęcie odnoszące się do przekazywania wzorców dyferencjacji (różnicowania) dzieci od rodziców. Wzorce te będą miały wpływ na kolejne pokolenia, przy czym Bowen zauważał, że w większych rodzeństwach często co najmniej jedno dziecko podejmuje próbę większej dyferencjacji od wzorca rodziców. Wzorce te mają również wpływ np. na dobór partnerów życiowych. To potwierdzenie znanego przysłowia: „Czym skorupka za młodu nasiąknie, tym na starość trąci”.

Kolejny uczony, który rozwinął zarówno teorię, jak i praktyczne zastosowanie systemów rodzinnych jest **Salvador Minuchin**, twórca **strukturalnej terapii rodzinnej (SFT)**. W swojej pracy Minuchin skupiał się na strukturze rodziny. Według niego rodzina funkcjonuje właściwie lub jest dysfunkcyjna w zależności od swojej zdolności adaptacji do różnorodnych stresorów (pozarodzinnych, wewnątrzrodzinnych, rozwojowych itd.). Zdolność ta zależy od jasnych i odpowiednich granic podsystemów. Celem Minuchina było **odkrywanie mocnych stron rodziny**, czyli wyszukiwanie zdrowych podsystemów, których zasoby miały być używane do wzmocnienia słabszych podsystemów.

W związku z powyższymi założeniami dotyczącymi systemu rodzinnego można wysunąć pierwsze wnioski do pracy nad planem pomocy dziecku i rodzinie (plan pracy z rodziną):

- Do badania przyczyn kryzysu potrzebne nam są narzędzia opisujące relacje pomiędzy jej członkami oraz zasoby (mocne strony) rodziny.
- Do opisu relacji i towarzyszących im zjawisk właściwymi narzędziami (używany również przez Minuchina) są genogram i ekomapa.
- Posługując się tymi narzędziami należy zbadać cały system rodzinny (bliska i dalsza rodzina) i zobaczyć, które jego elementy mogą zrównoważyć „obciążenie” innych elementów, lub też szukać wzmocnienia w nowych zasobach na zewnątrz systemu rodziny.
- Kryzys ma zawsze swoje źródło w konkretnych wydarzeniach. Powinniśmy przyglądać się faktom, a nie efektom, skutkom tych faktów.
- Zaplanowanie form pomocy jest zadaniem łatwiejszym, gdy dowiemy się, jakich kompetencji lub zasobów zabrakło, by przeciwdziałać kryzysowi.
- Pomoc ma być wzmocnieniem potencjału jednostek lub rodziny, nigdy zaplanowaniem za rodzinę wyjścia z kryzysu.

Definicja i charakterystyka kryzysu

Analizując przyczyny kryzysu nie sposób odnieść się do samej jego definicji. Spośród wielu znalezionych sformułowań, Karl Slaikeu w książce „Z popiołów” („Up From Ashes” – 1984), zaproponował następującą definicję kryzysu:

Kryzys to czasowy stan dezorganizacji i obniżenia kompetencji emocjonalnych, charakteryzujący się niezdolnością do radzenia sobie z daną sytuacją przy pomocy dotychczas stosowanych metod rozwiązywania problemów i zasobów, łączący się z potencjałem radykalnie pozytywnego lub radykalnie negatywnego rozwiązania.

Ważne jest to, że kryzys wyzwala energię do wprowadzania zmiany i może być „twórczy”, to znaczy może sprzyjać rozwojowi rodziny. **Pomoc w uruchamianiu zasobów rodziny może jej dać o wiele więcej kompetencji, niż posiadała przed interwencją.** Wiedza osoby pomagającej pomoże odkryć zarówno nieświadome mechanizmy wewnątrzrodzinne prowadzące do kryzysu, jak i potencjał poszczególnych jej członków.

Sięgając do etymologii słowa kryzys, w języku greckim *krizis*, oznacza między innymi: siłę rozróżniającą, sąd, znalezienie rozwiązania, interpretację, wyjaśnienie, wybór. Zupełnie tak, jakby kryzys oznaczał znak, przełom, który ma uświadomić rodzinie, że teraz należy rozsądzić, wyjaśnić to co było i poszukać innych rozwiązań.

Pierwsze badania nad nowoczesnymi metodami interwencji kryzysowej były prowadzone przez **Erica Lindemana** w 1942 roku w wyniku pracy z ocalonymi z pożaru klubu nocnego “Coconut Groove”, w którym zginęły 493 osoby. Raport Lindemana dotyczący ocalonych oraz ich krewnych i przyjaciół stał się podstawą teorii **procesu przeżywania żalu po stracie**. Okazuje się bowiem, że kryzys najczęściej związany jest z szeroko pojętą stratą, utratą czegoś, kogoś.

W 1945 **Anton Boisen**, angielski teolog, opublikował pracę pt. *Religion In Crisis and Custom*, w której opisał **trzy rodzaje kryzysu**. Pojęcia te są używane do dziś.

Pierwszy to **kryzys związany z rozwojem**, to wspomniane już wcześniej (nazwane przewidywalnymi) ważne sytuacje w cyklu życiowym, takie jak narodziny, małżeństwa, starość itd. Wzmoczone emocje towarzyszące tym wydarzeniom mogą powodować konieczność dostosowania się systemu rodzinnego do nowej sytuacji. Brak zasobów i kompetencji lub nieumiejętność ich wykorzystania prowadzą do kryzysu. Umiejętność wykorzystania zasobów prowadzi natomiast do wzmocnienia rodziny i przemodelowania systemu. Drugi według Boisena rodzaj kryzysu to **kryzys sytuacyjny**, są to reakcje na silne emocje związane z zewnętrznymi wydarzeniami, stratą, mogą to być: rozpad małżeństwa, utrata pracy, mieszkania, zdrowia, pozycji, itd. Nowym wyodrębnieniem jest **kryzys jednostkowy**, inaczej konflikt wewnętrzny, wynikający ze sprzecznych lub (pozwornie)

wykluczających się niezaspokojonych potrzeb jednostki. To brak kompetencji danej jednostki do zrozumienia przyczyn kryzysu i zastosowania własnych kompetencji lub skorzystania z pomocy innych w celu opanowania konfliktu wewnętrznego (najczęściej uświadomienia sobie zachodzących mechanizmów, dokonania wyboru i/lub podjęcia działania)

Z kolei **Gerald Caplan** (*Principles of Preventive Psychiatry* – 1964) pierwszy sformułował znaczenie kryzysu w psychopatologii dorosłych. Zauważył, że w trakcie kryzysów życiowych niektóre jednostki próbują sobie radzić nieefektywnymi sposobami, co powoduje jeszcze większe pogłębienie kryzysu i reakcję „łańcuchową”. Podstawowe pojęcia według Caplana odnoszące się do teorii kryzysu, to:

1. Kryzys daje możliwość pozytywnej zmiany.

Kryzys to czas, w którym można pokazać rodzinie jej mocne strony oraz wzmocnić jej kompetencje rozwiązywania problemów. W czasie intensywnego kryzysu rodziny są często otwarte na przyswajanie nowych technik rozwiązywania problemów. Jeśli uda się konstruktywne opanowanie kryzysu – rodziny wychodzą z niego wzmocnione i lepiej przygotowane do kolejnych zaburzeń systemu rodzinnego. Z drugiej strony niektóre rodziny bez wsparcia lub zasobów niezbędnych do opanowania kryzysu w sposób konstruktywny, ryzykują wejście w destrukcyjną spiralę pogłębiania się kryzysu, z której mogą już nigdy nie pokonać.

2. Kryzys określa się przez pryzmat reakcji rodziny na wywołującą napięcie sytuację lub wydarzenie.

Kryzys jest zaburzeniem równowagi systemu rodzinnego powodującą zaburzenie jednostkowych lub grupowych (np. rodzinnych) wzorców zachowania. U rodzin w kryzysie normalne wzorce radzenia sobie ze stresem i zaburzeniami równowagi przestają działać, co powoduje poczucie napięcia, a z czasem „poddania” się efektom kryzysu.

3. Istnieją cztery wzajemnie na siebie oddziałujące czynniki kryzysu, przy czym o kryzysie w rodzinie mówimy, gdy zaistnieją co najmniej dwa z tych czynników. Czynniki te, to:

• **Doświadczanie sytuacji wywołującej napięcie.**

Niektóre sytuacje życiowe mogą prowadzić do narastania napięcia i stresu, które przyczyniają się do powstania kryzysu. Może być to nieplanowana ciąża, strata ukochanej osoby, brak zatrudnienia, wiadomość o ciężkiej chorobie, zamieszkanie młodej, nowej rodziny w złych warunkach (np. przy braku akceptacji teściów) itd.

• **Trudności w radzeniu sobie z tą sytuacją.**

- załamanie codziennego planu dnia rodziny
- zmiany w zwyczajach związanych z jedzeniem, odpoczynkiem, snem
- przytłaczające poczucie samotności jednostek
- obniżenie energii jednostek
- oznaki zdenerwowania, stresu.

• **Chroniczne trudności w wypełnianiu podstawowych odpowiedzialności rodzinnych.**

Rodziny, które nie są w stanie zaspokoić podstawowych potrzeb i nie są w stanie radzić sobie z kryzysem przy użyciu własnych zasobów. Podstawowe potrzeby to pożywienie, dach nad głową, ubrania, opieka zdrowotna, edukacja, potrzeby społeczne.

• **Brak adekwatnych zasobów wsparcia.**

Rodziny nie posiadające zasobów wsparcia ryzykują wejście w stan kryzysu.

Etapy i efekty kryzysu

Kryzys, tak jak wiele zjawisk dotyczących rodziny, jest ograniczony w czasie i charakteryzuje się etapami. Ustalono, że proces poradzenia sobie z kryzysem (zmobilizowania zasobów) nie powinien trwać więcej niż sześć tygodni. Im dłużej będzie trwała sytuacja kryzysowa, tym dłuższy będzie proces wychodzenia z kryzysu. **Etapy powstawania kryzysu:**

1. Powstanie kryzysu (pojawienie się lub kumulacja czynników ryzyka)
2. Rodzina zaczyna dostrzegać kryzys jako zagrożenie
3. Rodzina reaguje na kryzys w zdeorganizowany sposób.
4. Rodzina poszukuje rozwiązania.
5. Rodzina przyjmuje nowe strategie radzenia sobie z kryzysem.

Pracując z rodzinami w kryzysie, wiemy, że nie zawsze będą one dostrzegały objawy kryzysu. Typowymi, psychologicznymi **efektami kryzysu**, które można zaobserwować u poszczególnych członków rodziny są:

1. **Trudności w logicznym, racjonalnym myśleniu.** To opieranie się na zdaniu innych („mój mąż mówi, żeby tej sprawy nie ruszać”, „kurator się tym zajmie”) próby odwoływania się do wcześniejszych, nie zawsze podobnych doświadczeń („...jak kiedyś córka miała kłopoty w szkole, to sobie poradziła...”), „czepianie” się nieracjonalnych rozwiązań („jak wygram w totka to wyremontuję mieszkanie”), „czekanie na cud”, myślenie życzeniowe („gdyby ona tylko była inna”, „jakoś będzie”).
2. **Pogrążanie się w nieproduktywnych czynnościach** - oglądanie telewizji, sen, lub po prostu „siedzenie”, częste przyjmowanie gości bez wyraźnej przyczyny odwiedzin. Pomocne tu będzie skoncentrowanie rodziny na codziennych czynnościach, planowanie dnia pod kątem zwykłych czynności.
3. **Wyrażanie wrogości lub obojętności** - uczucie utraty kontroli nad sytuacją u niektórych ludzi może przejawiać się wrogim językiem i czynnościami skierowanymi przeciw osobie, która stara się pomóc. Rodzina w kryzysie będzie starała się chronić za pomocą reguł utrwalających jej kryzys, reguły te każą być lojalnym wobec siebie, nie ufać nikomu „z zewnątrz”, nie zmieniać sytuacji z obawy przed zmianą ról.
4. **Impulsywność** - niektórzy ludzie są całkowicie demobilizowani przez kryzys, natomiast inni będą postępować impulsywnie nie przyjmując do wiadomości konsekwencji swoich zachowań. W tej sytuacji przemoc słowna lub fizyczna wobec członków rodziny będzie pogłębiać kryzys. Próba wymuszenia posłuszeństwa ma na celu ponownie „ochronę” obecnego stanu rzeczy.
5. **Ucieczka** – izolowanie się od obecnego stanu, to próba nie brania za niego odpowiedzialności, lub chęć uniknięcia przykrych konsekwencji. Łatwiej jest „uciec” niż się konfrontować. Ucieczka może oznaczać nieobecność fizyczną: np. ojciec bierze nadgodziny w pracy, matka spędza całe dnie u koleżanek, dziecko woli być na podwórku, lub nieobecność psychiczną: wyłączenie świadomości za pomocą alkoholu, narkotyków, leków.
6. **Zależność** – Objawem kryzysu jest również zależność. Po pierwsze zależność w podsystemach, np. kobieta uzależniona materialnie od mężczyzny albo współ-uzależniona od alkoholu; ale również uzależnienie od pomocy profesjonalisty, który interweniuje w kryzys rodziny. Profesjonalista wydaje się być jedyną osobą, która zna lekarstwo na kryzys i zaczyna być traktowana jak „lekarstwo samo w sobie”. Taka zależność może przynieść pozytywny skutek tylko przez krótki czas przy wczesnej interwencji przy powstającym kryzysie. Później jednak

rodzina musi być zdolna do uruchomienia własnych zasobów. Przedłużająca się zależność od pomocy zewnętrznej może pogłębić kryzys i ograniczyć zdolność rodziny do podejmowania własnych, pozytywnych wyborów. Prowadzić może również do demobilizującego poczucia braku kompetencji.

I. Przykładowa sytuacja i podstawowe założenia opracowania analizy przyczyn kryzysu.

Kobieta, która wychowała się w domu alkoholików w biednej dzielnicy małego miasta, ma w wieku 23 lat 4 dzieci i męża alkoholika. Oboje nie pracują. Zakład męża upadł, a ona nie ma zawodu bo rodziców nie było stać na jej wykształcenie, zajmuje się dziećmi. W domu zaczyna brakować pieniędzy i dochodzić do aktów przemocy. Jaki wpływ na swój los miała ta kobieta i ile czynników zewnętrznych uwarunkowało jej życie? Czym uwarunkowany został jej start w dorosłość i potencjał do radzenia sobie z trudnościami. I czy będzie w stanie natychmiast znaleźć pracę i odesłać męża na leczenie? Dlaczego jeszcze tego nie zrobiła? Można nazwać ją niezaradną życiowo, wyrodną, czy patologiczną, ale co to da? Czy to jej pomoże? Ocenianie, naznaczanie ludzi nie przybliży nas do nich, wręcz przeciwnie - jest jedynie odpowiedzią na frustrację, złość czy bezradność pomagającego.

Założenie 1: Równowaga pomiędzy współodczuwaniem, szacunkiem i partnerstwem w relacji a dystansem, rzeczowym oglądem sytuacji, ustaleniem zasad współpracy - będzie oznaczał dobry kierunek ku profesjonalnej pomocy rodzinie.

Od samego początku pracy, prawdziwe informacje o rodzinie będą przeplatały się z domysłami na jej temat. Oczywiście dużo łatwiejsze jest przyjęcie pewnych założeń bez ich weryfikowania, czyli bazowanie na domysłach. „Ona pije, ponieważ ma syna biorącego narkotyki i pół domu już wyniósł na sprzedaż... a ona taka dobra kobieta”. Być może to prawda, ale być może syn zaczął brać narkotyki, bo matka nie dawała mu uwagi, ciepła i nie zaspakajała jego potrzeb materialnych pograżona od lat w ukrywanej chorobie alkoholowej...

Informacje krążące na temat danej rodziny (zwłaszcza w niewielkim środowisku) znajdą wielu słuchaczy. Pracownicy placówek i ośrodków pomocy społecznej, również bywają podatni na niesprawdzone informacje o rodzinach. O skutkach „naznaczania” dzieci nie wato pisać w tym miejscu, piętno „biduła” i tak jest samo w sobie ogromne. Mija również sporo czasu zanim rodzina wyzwoli się spod miana „patologicznej”. Podobnie ma się sprawa, gdy dziecko, które po raz kolejny w swoim życiu będzie próbowało zaufać dorosłemu - opiekunowi w domu dla dzieci – zawiedzie się, słysząc przypadkiem niewybredną opinię „swojej pani” o matce czy ojcu. Chcąc liczyć na skuteczność w tak trudnej materii, jaką jest praca z rodziną w kryzysie, należy przyjąć kolejne założenie:

Założenie 2: Wiedzę (i plotki) o rodzinie i dziecku będzie posiadał od samego początku głównie opiekun prowadzący (lub pracownik socjalny odpowiedzialny za daną rodzinę) i to jego odpowiedzialnością będzie, aby zdobywane informacje nie stały się przedmiotem szerszych rozmów. Oczywiście wiedza ta rozszerzy się na specjalistów (psycholog, pracownik socjalny, zespół), jednak sytuacja, w której wszyscy pracownicy wiedzą wszystko o danym dziecku czy rodzinie i śmiało wymieniają poglądy, jest niedopuszczalna w tej metodyce pracy. Opiekuna obowiązuje dyskrekcja, w ramach prawa i bezpieczeństwa a przede wszystkim w ramach przyjaźni z nowymi ludźmi, którym trzeba będzie pomóc.

Tak jak dobry lekarz musi najpierw zdiagnozować przyczynę choroby, tak dobry opiekun będzie musiał (przy wsparciu specjalistów) dotrzeć do faktów inicjujących kryzys. Być może trzeba będzie dotknąć czułych strun zbudowanych na bolesnych przeżyciach, bądź wydobyć intensywne emocje. Nie wszyscy z pomagających zapewne czują się gotowi, by takie rozmowy prowadzić. Jedni zakładają, że aby pomóc wystarczy być empatycznym, mieć umiejętności komunikacyjne i znać podstawy psychologii, w tym z zakresu tworzenia się kryzysu. Inni uważają, że pomoc psychologa lub nawet terapeuty jest niezbędna, aby „bezpiecznie” przeprowadzić rodzinę przez kryzys. Wydaje się, że obie drogi są słuszne. Trudno to stwierdzić na początku pracy z rodziną.

Założenie 3: Osoba, odpowiedzialna za pracę z rodziną, w tym analizowanie przyczyn kryzysu, musi posiadać pewne predyspozycje, dojrzałość, wiedzę i umiejętności oraz na tyle umieć ocenić swoje kompetencje, aby w sytuacji trudnej (np. utrwalony kryzys, duże dysfunkcje), zwrócić się po pomoc do specjalisty.

Założenie 4: Specjalista odpowiedzialny za opracowanie planu pracy z rodziną powinien w pierwszym etapie zastanowić się, jakiego rodzaju emocje towarzyszą obecnemu stadium kryzysu i jakie emocje przeżywa sam specjalista próbując udzielić pomocy. **Czego mogą obawiać się rodzice i opiekunowie...** Z czego może wynikać opór rodziców? Jeśli empatycznie spróbujemy wyobrazić sobie siebie w sytuacji kryzysu, to pomyślimy, jakie emocje towarzyszyłyby nam, gdy osoba z zewnątrz naszego środowiska usiłowałaby nam pomóc? Być może i my, tak jak rodzice dzieci z domów dla dzieci i rodzin zastępczych chcielibyśmy ochronić się przed kolejnymi, subiektywnymi stratami. Mechanizm ten sprzyja ochronie między innymi następujących obszarów:

- wizerunek własny, rodzinny
- autonomię, niezależność, prywatność
- bezpieczeństwo
- więź z inną osobą (lęk przed separacją np. z dzieckiem)
- godność
- prawo do swojego zdania, decyzji
- prawo do uczuć, emocji
- prawo do życia wg swoich zasad i reguł (często też nieświadomych wzorców)
- własne lub rodzinne tajemnice
- lojalność wobec kogoś
- prawo do błędów.

Rodzina w kryzysie będzie starała się chronić za pomocą reguł utrwalających jej kryzys. Reguły te każą być lojalnym wobec siebie, nie ufać nikomu „z zewnątrz”, nie zmieniać sytuacji z obawy przed zmianą ról. Zasady te ograniczają prawa do wyrażania uczuć przez każdego z członków rodziny. Możemy tu zaobserwować dwa skrajne mechanizmy: Blokadę komunikacji w rodzinie i odcinanie się od innych krewnych, lub przeciwnie -nadmierne otwarcie.

II. Źródła kryzysu. Czynniki ryzyka.

Wzorce (więzi, zachowania, w tym traktowania partnera, wyrażania uczuć, radzenia sobie z trudnościami itp.), które wynieśliśmy z domu rodzinnego, w znaczny sposób determinują nasze zachowanie w dorosłym życiu. Dzieci bowiem „nasiąkają” tym, co było w rodzinie a ich dalsze życie potwierdza to, czego się nauczyły (w większości podświadomie) w dzieciństwie. Oczywiście dochodzą do tego inne czynniki, np. środowisko rówieśnicze, wpływ innych autorytetów, przeżyte trudności, traumy itd., jednak w pierwszych latach życia każdego z nas, to rodzice odciskają na nas swoje największe piętno. Dlatego zarówno tworzenie genogramu jak i analizy przyczyn kryzysu będzie sięgać przynajmniej do pokolenia, dwóch wstecz, jeśli nie dalej.

Lista zagadnień, które mogą mieć wpływ na kryzys danej rodziny jest obszerna. Zawsze, gdy dojdziemy do kolejnego zagadnienia warto zadać pytanie „dlaczego”, skąd to się wzięło, co do tego doprowadziło? Poniższa lista zagadnień to jedynie podpowiedź dla specjalisty, co nie oznacza, że wyczerpują one temat albo, że wszystkie powinny być zadane w formie pytań wprost. Informacje te trzeba zbierać przez wiele spotkań po uzyskaniu zaufania członków rodziny. Źródłem informacji mogą być również inne osoby z kręgu rodziny czy instytucji, dokumenty, ale w bezpośrednim kontakcie zauważymy jak każdy z członków widzi i reaguje na dane wydarzenia, co posłuży nam do dalszej analizy sytuacji. Przygotowując analizę przyczyn kryzysu należy przeanalizować następujące

zagadnienia (informacje na ten temat można również znaleźć w takich narzędziach, jak genogram czy ekomapa).

- **Wzorce z domów pochodzenia rodziców, role:**
  - Wzorce związków, (formalnych, nieformalnych), (w tym wzorce dominacji – poddania, partnerstwa oraz ilości związków); rozwodów
  - Wzorce relacji rodzic – dziecko (dominująca, przemocowa fizycznie/psychicznie, wchodząca w układ, partnerska, uległa, nadopiekuńcza, inna?);
  - Wzorzec więzi bezpieczna, czy pozabezpieczna i jaka?
  - Jakie są zasady dotyczące ról płciowych odnoszące się np. do wyrażania emocji, podejmowania ważnych decyzji, w tym finansowych, udziału w uroczystościach rodzinnych, radzenia sobie z problemami
  - Pytania dotyczące ról rodzinnych: „opiekunowie”, „organizatorzy”, „chorzy”, „problemowi”, „dobrzy” - „źli”, „ludzie z sukcesem” - „przegrani”, „wchodzący w relację” - „oddaleni”, „mili” - „zimni”, „ulegli” - „walczący”
  - Solidarność w rodzinie w obliczu trudności lub miłych wydarzeń (np. śluby)
- **Czynniki środowiskowe, etniczne i kulturowe:**
  - Kraj pochodzenia i wpływ czynników etnicznych lub kulturowych na ważne wydarzenia w rodzinie, relacje wewnątrz rodzinne, funkcjonowanie jednostek itd. (np. kultura romska)
  - Wiara i rytuały w rodzinie odnoszące się do: świąt, śmierci
  - Środowisko pochodzenia: wieś, miasteczko, miasto, dzielnica (w tym wzrost lub spadek statusu na przestrzeni pokoleń)
  - Dostępność do szkolnictwa, kultury, usług medycznych, specjalistycznych
  - Poziom edukacji i rodzaj aktywności zawodowej
- **Czynniki dotyczące ważnych wydarzeń (w tym szczególnie strat) wpływających na relacje wewnątrzrodzinne:**
  - Ostatnio ważne wydarzenia : nowe związki, narodziny, wypadki, choroby – w tym dziedziczne -, kalectwo, utrata pracy, majątku, zgon lub rozstanie z kimś bliskim, migracja/separacja(ZK)
  - „Odcięte gałęzie” w rodzinie (osoby lub grupy osób, z którymi nie ma kontaktu w związku z powyższym)
  - Przyjaźnie i „sprzymierzenia” w obliczu ważnych wydarzeń

Sposoby radzenia sobie:

- Czy kiedykolwiek wcześniej zdarzały się podobne kryzysy?
- Czy wcześniej podejmowano jakiekolwiek środki zaradcze? (terapia, leczenie, hospitalizacja); w jaki sobie poradzili (konstruktywnie- destrukcyjnie, skutecznie – nieskutecznie)

Odpowiedzi na powyższe pytania mogą ujawnić, do jakiego stopnia każdy z członków rodziny dostrzega istnienie problemu i czy rozumie, dlaczego nastąpiła interwencja służb pomocy społecznej lub sądu. To, czy rodzina dostrzega dany problem, czy też usiłuje go maskować, będzie miało duży wpływ na przyjęcie przez specjalistę i wspierający go zespół odpowiedniej strategii pomocy. Maskowanie, manipulacja, przerzucanie odpowiedzialności, wypieranie, to niektóre naturalne, aczkolwiek destrukcyjne sposoby radzenia sobie z kryzysem. Być może na początku nie będzie możliwa rozmowa z obojgiem rodziców na raz. Konflikty, powodujące duże napięcia odsuną wspólne rozmowy na plan dalszy. Spotkania z każdym oddzielnie pozwolą uniknąć dużych emocji, wzajemnych oskarżeń i skupić się na bieżącej sytuacji oraz próbach dotarcia do przyczyn nieporozumień. Ponadto „wyrównają siły” obu stron. Dotyczy to również starszych i gotowych do rozmowy dzieci.

Istnieją zatem, jak się okazało z zestawu zagadnień powyżej, pewne czynniki ryzyka, które mogą przyczynić się do powstania kryzysu. **Można pokusić się o zrobienie zestawu tych czynników. Warto pamiętać jednak, że łatwo mogą one stać się stereotypami, a nie zawsze obwieszczają kryzys. Dopiero nałożenie się kilku, czasem kilkunastu czynników, może doprowadzić rodzinę do przeżywania trudności, z którymi nie będą umieli sobie poradzić.** Przecież my również miewamy trudności, chorujemy, pijemy alkohol, mamy wypadki, pochodzimy z różnych, czasem „dysfunkcyjnych” rodzin, rozwodzimy się itp. a tylko nielicznych z nas dotyka tragiczny skutek w postaci zabrania dzieci z rodziny biologicznej...

Oczywiście stosownie do sytuacji danej konkretnej rodziny ilość osób do analizy może być inna i różna. Może okazać się, że matka umarła przy porodzie, a tę rolę objęła babcia, albo dzieckiem opiekuje się ojczym. Nigdy nie pomijamy rodziców nawet, jeśli nie żyją albo są mam nieznani. Wiemy przecież, że jedno z nich jest prawie zawsze opiekunem podstawowym, którego wzorzec więzi mógł stanowić czynnik ryzyka.

Dziecko w tym zestawieniu pojawia się już „uwikłane” w pewną historię i podlegające temu, co się dzieje. Nie ma przecież wpływu na to skąd pochodzą jego rodzice i w jaki sposób będą budować związek i radzić sobie z przeciwnościami losu. Dziecko nigdy nie jest przyczyną kryzysu, mogą go jedynie dotykać skutki tego, czego doświadcza i znać sposoby radzenia z nimi.

Praca z rodziną w kryzysie

Osoba, która zajmie się analizą sytuacji rodzinnej, ma do spełnienia: **odkrycie mocnych stron rodziny, jej potencjału, możliwości, zasobów wsparcia**. Mocne strony rodziny to jej kompetencje (np. umiejętność pracy i zarobkowania przez niektórych jej członków, umiejętność zajmowania się dziećmi, umiejętności komunikacyjne, zasoby materialne, itd.). Mocną stroną jest również umiejętność znalezienia i wykorzystania systemów wsparcia wewnątrz i poza rodziną (np. znalezienia motywacji do pomocy dziecku, posiadanie bliskiej więzi z dalszymi członkami rodziny, wsparcie finansowe jednego z członków rodziny itd.). Wskazywanie i wzmacnianie mocnych stron rodziny pomoże utwierdzić wiarę rodziny w możliwość opanowania kryzysu i wzmocni poczucie wartości jej poszczególnych członków.

Następnym krokiem będzie **sformułowanie wniosków** (potrzeb każdej z osób) przy jednoczesnym nie narzucaniu rozwiązań. Bardzo często wiemy, co powinno się wydarzyć, aby dana rodzina „odzyskała zdrowie”, jednak jej członkowie nie wykonują tego, co słyszą od specjalistów, dlaczego? Czy to znaczy, że nie chcieliby wieść normalnego życia, bez awantur, bicia i alkoholu, z pieniędzmi na życie, kochającym partnerem i co najważniejsze z dziećmi w domu?

Określenie tego co najbardziej rodzinie jest potrzebne do pokonania kryzysu, niesie za sobą pułapkę dla pomagającego. Daje się zauważyć **trzy różne postawy osób pomagających** rodzinom: Pierwsza nie ma nadziei na poprawę sytuacji, jest skłonna raczej do ocen niż współodczuwania a pomoc jest albo znikoma (nie poszukuje rozwiązań), albo wymuszona. Drugi typ to pomocarz, który chętnie dla rodziny zrobi wszystko, jest entuzjastycznie zastawiony, najczęściej młody, rozumiejący i niestety podatny na manipulację ze strony rodziny, może wkrótce stać się wypalonym i sfrustrowanym, gdyż rodzina tylko wykorzysta jego zapał i pomysły a sama pozostanie w stanie kryzysu. Trzeci typ to ten, który będzie potrafił oddzielić swoje potrzeby i myśli o rodzinie od potrzeb i priorytetów samej rodziny, to ten, który będzie wspierał jej członków selektywnie, to znaczy tylko to, co okaże się niezbędne i tylko to z czym wie, że rodzina sobie nie poradzi. To również człowiek cierpliwy, który wie, że efekty mogą przyjść późno i wymagają wiele pracy.

Właściwe określenie potrzeb jest zatem kluczowe. **Potrzebą** nazwiemy to czego brakuje, np. pewnego zasobu lub kompetencji, którą ktoś chciałaby uzyskać, a której nie posiada. Potrzeby powinny być określane przez samą rodzinę, wtedy podążając za tym czego chce rodzina pomocarz odpowie na potrzebę. On sam jest w stanie również zdiagnozować potrzeby ale istnieje ryzyko, że „nie trafi” w te najważniejsze, związane np. z emocjami. Członkowie rodziny również mogą sobie nie

uświadamiać swoich potrzeb. Rolą pomagacza jest ich odkrycie poprzez nazywanie emocji, wyciąganie wniosków z zachowań, celów zachowań itp. W takiej sytuacji członek rodziny może zacząć rozumieć istnienie danej potrzeby i poszukiwać rozwiązań. Bez rozumienia potrzeb przez samą rodzinę jej członkowie nie będą rozumieli planu pomocy a działania specjalisty odczują jako narzucone.

Priorytety. Priorytety są bardzo związane z potrzebami, jednak często pozostają poza świadomością. Priorytet to to, co według danej osoby jest mu najbardziej potrzebne. Kiedy opiekun lub inny specjalista odpowiada na te priorytety, stanowi to fundament wzajemnego porozumienia i budowy atmosfery wzajemnego zaufania. Może to być np. brak pracy, albo konflikt z kuratorem sądowym, albo konieczność wykonania remontu mieszkania. Dla specjalisty być może niektóre z tych „priorytetów” nie będą pierwszoplanowe, ale bez wysłuchania i reakcji na nie może nie być porozumienia niezbędnego do realizacji planu pomocy. Należy selektywnie wspierać to, na czym zależy członkom rodziny. I tak jak określenie priorytetów dotyczących spraw materialno-bytowych będzie dość łatwe do wskazania, tak trudniej będzie określić to co tak naprawdę należałoby zmienić aby poprawić np. relację rodziców, która leży u podwalin kryzysu a nie np. brak remontu mieszkania.

Przyglądając się naszej rodzinie X, pomagacz może określić potrzeby, przy czym te przekreślone, mają pokazać sytuację szybkiej i zbyt pochopnej oceny sytuacji, która nie odzwierciedla prawdy i **narzuca wolę specjalisty**.

Następnie należy wraz z rodziną opracować plan wykorzystania zasobów rodziny. **Nigdy nie zapewniamy rodzinie pomocy, którą jest w stanie udzielić sobie sama.** Głównym celem specjalistów pracujących z rodzinami jest zachęcenie rodziny do wykorzystania własnych zasobów. W ten sposób rodzina wzmacnia się, ponieważ uczy się zaspakajać własne potrzeby. Bardzo łatwo jest wejść w rodzinę z wielkimi zasobami zewnętrznej pomocy. Jednak konsekwencją takiego postępowania może być uzależnienie rodziny od źródeł pomocy i osłabienie ich własnych kompetencji oraz roszczeniowa postawa wobec „służb”.

Zatem, o tym, co mogłoby pomóc rodzinie, tak naprawdę wcale nie będzie decydował specjalista. Mamy tendencję do tego by mówić, co jest najlepsze dla innych, ale w przypadku skomplikowanych losów dzieci i ich rodzin musimy nauczyć się pokory dla ich uczuć i potrzeb. Będziemy chcieli pomóc im je odkryć by w końcu sami doszli do rozwiązań, które są w stanie „udźwignąć” na dany moment.

Podsumowując: **celem pracy specjalisty** będzie:

- Pomoc w sprawach materialno - bytowych.
- Konfrontacja z wzajemnymi oczekiwaniami i uczuciami członków rodziny.
- Odkrycie ważnych faktów, wydarzeń mających wpływ na kryzys.
- Określenie destrukcyjnych sposobów radzenia sobie i wypracowanie treści korygujących „jak konstruktywnie radzić sobie gdy...”.
- Zweryfikowanie i pokazanie przekazu wzorców międzypokoleniowych (genogram).
- Pomoc w określeniu nowych zasad funkcjonowania rodziny.
- Odkrycie i zmobilizowanie zasobów wsparcia rodziny – uruchomienie mechanizmów wewnętrznych i zewnętrznych.
- Zaoferowanie pomocy psychologa, terapeuty, innego specjalisty.
- Zorganizowanie spotkania, narady, negocjacji rodzinnych.
- Zorganizowanie mediacji ze specjalistą-mediatorom.
- Psychoedukacja, edukacja seksualna.
- Doprowadzenie do świadomej potrzeby leczenia (odwykowe, psychiatryczne).
- Pokazanie możliwych zagrożeń, strat, oddaleń osób – zmotywowanie
- Odseparowanie od sprawcy przemocy, przekonanie do zeznań przeciwko sprawcy, budowanie planu życia bez sprawcy.

Skutkami kryzysu, które dość często dotyczą członków rodziny jest doznawanie przemocy. Przemoc można podzielić na **psychiczną** (np. krzyk, grożenie, obrażanie, wyzywanie, krytykowanie,

rozkazywanie, karanie nieodzywaniem się, wypominanie przewinień, zawstydzanie), **fizyczną** (szarpanie, bicie, ranienie ciała) i **seksualną** (np. dotykane miejsc intymnych, wymuszanie kontaktów intymnych, molestowanie seksualne). Przemoc, którą zapoczątkowują dorośli wobec siebie i dzieci, może z czasem funkcjonować w innych konfiguracjach, np. agresja syna wobec matki. Przemoc często jest sekretem rodzinnym, może też mieć wyrafinowane formy znęcania się psychicznego. Ofiary często są współzależne od sprawców, więc nie są w stanie podjąć działań mających na celu powstrzymanie przemocy. W zależności od przyjętych wzorców zachowania, przemoc może nie być uważana za zachowanie naruszające granice i dobro drugiego człowieka, może być sposobem na egzekwowanie zachowań, posłuszeństwo (rygoryzm w wychowaniu). Przemocą jest również **nie zabezpieczanie podstawowych potrzeb** psychicznych i fizycznych, np. uwagi, miłości, szacunku, chłód emocjonalny, brak dostępności, narażanie na głód, nie leczenie chorób, nie zapewnianie właściwego ubioru itp. Przemoc trwająca długo może powodować urazy psychiczne u członków rodziny i wymagać specjalistycznego leczenia.

Ponieważ głównym sposobem zbierania informacji do analizy przyczyn kryzysu jest **rozmowa**, wato zdawać sobie sprawę, co może ułatwić opiekunowi, pracownikowi socjalnemu kontakt z rodziną. Po pierwsze cechą dobrej rozmowy jest....słuchanie. Zatem rozmówca, powinien być **dobrym słuchaczem**:

- powinien patrzeć w oczy (być skupionym na rozmówcy)
- nie naruszać granic (siedzieć w odpowiedniej odległości)
- powinien okazywać zainteresowanie, ciekawość (mimika twarzy, potakiwanie)
- powinien dopytywać, poprzez zadawanie pytań otwartych, np. „A co Pani o tym myśli...”
- powinien być uważny („wyłapywać” to, co istotne), np. „Powiedział Pan, że...” „Rozumiem, że...”
- jest cierpliwy, nie pogania, nie wtrąca się
- nie narzuca swoich myśli, nie ma w głowie gotowych odpowiedzi
- dba o atmosferę rozmowy, miejsce rozmowy, dyskrecję
- nie ocenia
- jest zrozumiały, język dostosowuje do rozmówcy
- zdaje sobie sprawę z własnych emocji towarzyszących rozmowie

- Słuchając, można również popełniać **błędy**, które będą oddalać słuchacza od rozmówcy, np.
- słuchający może skupiać się na własnych emocjach odczuwanych podczas rozmowy, które utrudniają bycie empatycznym i zdystansowanie się wobec problemów rozmówcy
  - słuchający nie skupia uwagi na rozmówcy, spieszy się, ma trudność z podzielnością uwagi
  - słuchający nadinterpretuje to, co mówi rozmówca, wyciąga zbyt pochopne wnioski
  - słuchający odwołuje się do własnych doświadczeń, przejmując inicjatywę, więcej mówi, niż słucha
  - uciążliwie dopytuje, (potoczna wścibskość, zarzucanie pytaniami)
  - nie posiada umiejętności porządkowania, skupiania się na danym wątku, „filtrowania”, jest zalewany informacjami.

III. Najważniejsze wnioski

Najważniejsze wnioski do pracy z rodziną wieloproblemową (inaczej zwaną rodziną w kryzysie) :

- Każdy ma prawo do kryzysu, nie każdy potrafi z niego wyjść samodzielnie (z różnych przyczyn)

- Kryzys jest pojęciem subiektywnym, ponieważ to, co dla jednej rodziny jest sytuacją wywołującą kryzys, dla innej może być łatwym do rozwiązania problemem. Kryzys oznacza, że rodzina nie miała lub miała niewłaściwe zasoby wsparcia wewnątrzrodzinne i/lub zewnętrzne.
- Interwencja polegająca na separacji dzieci powinna być jak najkrótsza; dzieci potrzebują więzi z rodziną do rozwoju w każdej dziedzinie. Priorytetem oczywiście jest bezpieczeństwo dzieci.
- Rodzice są zawsze rodzicami dla swoich dzieci i mają prawo do (bezpiecznego) kontaktu z nimi i decydowania w ich sprawie (niezależnie od posiadanych praw). Należy im się szacunek.
- Pracujemy nad najważniejszymi źródłami kryzysu, a nie na „całym froncie”. Pierwszeństwo należy dać tu podstawowym potrzebom (bezpieczeństwo, dochód, praca, pożywienie, mieszkanie).
- Członkowie rodziny zwykle mają dużo instynktów opiekuńczych. Instynkty jednak są przykryte przez impulsywne działania związane ze stresem. Ufajmy w możliwości działania rodziny!!!
- Siła do zmiany jest w samej rodzinie, a nie w interweniującym specjalście!!! Dlatego od pierwszego kontaktu okazujemy szacunek dla mocnych stron rodziny.
- Interwencja kryzysowa powinna dotyczyć źródłowych przyczyn kryzysu. Na kryzys zawsze składa się zbiór faktów z życia obojga partnerów i ich rodzin (w tym doświadczeń i wzorców z dzieciństwa i poprzednich związków) oraz historia obecnego związku.
- Bez interwencji wewnętrznej – opierającej się na zasobach własnych rodziny, lub zewnętrznej - przy użyciu zasobów innych osób lub instytucji, rodzina skazana będzie na eskalację stanu kryzysu.
- Wszyscy członkowie rodziny są tak samo ważni. Każdy ma inne potrzeby. Każdy ma prawo do wypowiedzi swojego zdania. To daje szansę na obiektywizm i pomoc wszystkim jej członkom.
- Alkoholizm, bezrobocie, przemoc, choroby, konflikt z prawem, bieda, warunki bytowe itp. to skutki a nie przyczyny kryzysu.
- Poszczególni członkowie rodziny decydują, co są w stanie zrobić na dany moment, aby uzdrawiać sytuację - nie narzucamy rozwiązań, możemy jedynie pytać o skutki działań. Poczucie sprawczości w marazmie, w którym tkwią, czyni cuda.
- Kryzys łatwiej pokonać, gdy nie jest utrwalony.
- Postawa specjalisty powinna być empatyczna, życzliwa ale również zdystansowana i konsekwentna, trzymająca się umów, terminów spotkań itp.

ANALIZA MOCNYCH STRON I POTRZEB DZIECKA – diagnoza rodziny

dokument dla koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej pracujących z dzieckiem i rodziną zastępczą

Definicje pracy socjalnej a podejście „wzmacniające”

W lipcu 2000 roku, w Montrealu, Zgromadzenie Ogólne Międzynarodowej Federacji Pracowników Socjalnych przyjęło definicję pracy socjalnej, która usankcjonowała zarówno osiągnięcia akademickie w tej dziedzinie, jak i rozwiązania praktyczne stosowane w krajach najbardziej rozwiniętych, w tym Unii Europejskiej i Ameryce Północnej. Zgodnie z tą definicją „praca socjalna jest profesją wspierającą zmianę społeczną, rozwiązywanie problemów powstających w relacjach międzyludzkich oraz wzmacnianie (*empowerment*) i wyzwalamie ludzi dla wzbogacenia ich dobrostanu. Wykorzystując teorie ludzkich zachowań i systemów społecznych, praca socjalna interweniuje w miejscach, gdzie ludzie wchodzą w interakcje ze swoim środowiskiem”³.

³ Polkowski T., Metoda Indywidualnych Planów Pracy z Dzieckiem i Rodziną (Perspektywa mocnych stron w pracy z dzieckiem i rodziną).

Definicja ta wyraźnie wskazuje na kilka podstaw pracy socjalnej:

- Są to **działania wspierające** (czyli wspierające czyjś wysiłek, starania realizacji planów – a nie wyręczające, zastępujące lub arbitralne wobec przyjmującego pomoc)
- **Dotyczy** przede wszystkim **problemów w relacjach międzyludzkich** (czyli jest interdyscyplinarną profesją, w której za źródło problemów czy kryzysów w życiu jednostek i rodzin uznaje się sferę emocjonalną i sferę relacji). Wynika z tego, że praca socjalna nie jest działalnością charytatywną, polegającą jedynie na zaspakajaniu potrzeb materialnych, ale ma sięgać głębiej – do psychiki i emocji klientów, a więc jako taka wymaga udziału terapeutów, psychologów i innych specjalistów przygotowanych do odkrycia problemów emocjonalnych, osobowościowych, dotyczących relacji i więzi.
- Jest **pracą polegającą na wzmocnieniach** (czyli nie polega na wskazaniu słabości, „deficytów”, ułomności, ale raczej na wskazaniu potencjału, mocnych stron, zasobów klienta i budowaniu na nich planu realizowanego przez uzyskującego wsparcie)
- Polega na „wyzwalaniu” ludzi, a więc **uwalnianiu** ich **od ograniczeń**, w tym przede wszystkim wewnętrznych i emocjonalnych (w tym niskiego poczucia wartości, kompleksów, braku wiary w sukces, samotności, braku nadziei).
- Ma zmierzać do **subiektywnego poczucia „dobrostanu”**, zadowolenia z własnej sytuacji, relacji, osiągnięć, wiary w siebie, wysokiego poczucia wartości.
- Praca socjalna **opiera się na podejściu systemowym do rodzin i społeczeństwa**, w którym rodzina jest zbiorem wzajemnie i dynamicznie na siebie oddziałujących elementów, co oznacza, że zachowania ludzkie (w tym kryzysy, problemy itd.) należy analizować z perspektywy wpływu na cały rodzinny układ. Oznacza to, że w pracy socjalnej całkowicie nieefektywna byłaby pomoc jednostkom (w tym na przykład tylko dziecku).

Teoria pracy socjalnej, zgodnie z podstawowymi dokumentami Międzynarodowej Federacji Pracowników Socjalnych opiera swoją metodykę na usystematyzowanym zbiorze opartej na dowodach wiedzy, której źródła są w badaniach naukowych oraz doświadczeniach praktycznych, włączając w to wiedzę poszczególnych uczestników procesu pracy socjalnej. Praca socjalna opiera się na teoriach rozwoju i zachowania człowieka, jak również na teorii systemów. Jej celem jest analiza złożonych sytuacji oraz ułatwianie indywidualnej, organizacyjnej, społecznej i kulturowej zmiany w oparciu o zasoby wewnętrzne danej osoby lub systemu, oraz dostępne zasoby zewnętrzne.

Fundamentalnymi dla pracy socjalnej są zasady praw człowieka i sprawiedliwości społecznej. Preambuła Kodeksu Etycznego Narodowego Stowarzyszenia Pracowników Socjalnych USA określa misję pracy socjalnej jako rozwój dobrobytu i pomoc w zaspakajaniu potrzeb, jak również **wzmacnianie** osób, które są narażone na osłabienie, prześladowanie lub życie w ubóstwie. Z kolei polska Ustawa o Pomocy Społecznej z 12 marca 2004 roku mówi o tym, że „praca socjalna ma na celu pomoc osobom i rodzinom we **wzmocnieniu** lub odzyskaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie poprzez pełnienie odpowiednich ról społecznych oraz tworzenie warunków sprzyjających temu celowi”.

Powtarzane w powyższych definicjach określenia, jak **„wzmacnianie”, „zasoby”, „analiza faktów”,** czy **„systemy”**. Słowa te stają się kluczami w tworzeniu procedur pracy z rodzinami w kryzysie oraz ich dziećmi – również w sytuacjach, w których dzieci są zagrożone trwałą separacją od własnych rodziców. Jeśli przyjmiemy, że jednym z zadań pracy socjalnej są działania przeciwdziałające separacji dzieci, to należy się zastanowić, do jakiego stopnia rozumiemy fundamenty pracy socjalnej, w tym postulat „wzmacniania zasobów odbiorcy” czy systemowe rozumienie rodzin. Na poziomie definicji „wzmacniające” podejście do jednostek i rodzin może wydawać się logiczne i zrozumiałe, jednak praktyczne wykorzystanie tego rodzaju podejścia jest w przypadku Polski znacznie utrudnione ze względu na wieloletnią tradycją podejścia opierającego się „diagnozie” deficytów oraz wykonywania działań wobec dzieci i rodzin bez ich udziału, a raczej może z nadzieją, że nasze działania jako takie wywołają pożądaną zmianę.

Jeśli polski system pomocy społecznej budowany byłby konsekwentnie w oparciu o definicję Międzynarodowej Federacji Pracowników Socjalnych, to wychowawcy i opiekunowie w domach dziecka i domach dla dzieci czy opiekunowie zastępczy, zamiast doszukiwania się „deficytów” i określania stopnia „patologii”, poszukiwaliby możliwości wzmocnienia kompetencji dziecka i członków rodziny, czyli analizowaliby, co dzieci i ich krewni potrafią, posiadają, jakie kompetencje wykorzystują dla własnego rozwoju. Jeśli zaprzestaliby stosowania arbitralnych ocen, to musieliby zacząć analizować fakty i na tej podstawie przygotowywać plan uruchomienia zasobów oraz rozwoju kompetencji dziecka lub członków jego rodziny. We „wzmacniającym” podejściu pracownik socjalny lub każdy inny specjalista realizujący działania wspierające jednostkę lub grupy jednostek staje się osobą wskazującą możliwości rozwoju, pomagającą w rozwinięciu niezbędnych kompetencji, uruchamiającą własne zasoby osób lub systemów rodzinnych. Nie ma tu miejsca na tworzenie i realizację planu pomocy bez udziału zainteresowanych, na „korekcję deficytów” czy też wydawanie arbitralnych diagnoz i podejmowanie decyzji za zainteresowanych.

Podsumowując wiadomości na temat mocnych stron i potrzeb zapamiętać należy, że:

Mocna strona to inaczej kompetencja dziecka, jego umiejętność, czyli to, co potrafi, ma, chce, stosuje, o co dba itp. Mocną stroną mogą być również talenty dziecka.

Mocne strony wymagają od opiekuna ich dostrzegania, wzmacniania i adekwatnego do etapu rozwojowego i możliwości dziecka „podnoszenia poprzeczki” - uczenia coraz nowszych umiejętności, tak aby w perspektywie czasu mocna strona „rozwijała się”.

Istnieją również potrzeby, które wprost nie wynikają z mocnych stron, ale mówią o „braku” danej kompetencji u dziecka.

Potrzeba to inaczej nie posiadanie lub ograniczenie (adekwatnych do wieku, etapu rozwojowego i zdrowia) kompetencji dziecka; to czego jeszcze nie umie, nie potrafi, nie stosuje, nie wie, nie dba, nie posiada, nie rozumie, itp. a stosownie do wieku rozwojowego i sytuacji dzieci w rodzinach powinien umieć, stosować, mieć...

Uwaga: Potrzeby to jednocześnie zadania dla opiekuna wobec dziecka. Zapis dotyczący potrzeb nie może być opisem samego faktu lub tym bardziej oceną dziecka. Wymaga on pomysłu do realizacji tj. znalezienia zadania, które pomoże zaistnieć danej kompetencji. Np.: „Potrzeba nauki adekwatnego wyrażania złości poprzez ignorowanie ataków histerii i potem omówienia sytuacji”. Zadania mogą być realizowane np. przez: modelowanie, naukę, zadbanie o., wzmocnienie, kupno, zdobycie, trenowanie, chwalenie, zachęcanie, konsekwencję, rozmowę, wsparcie, towarzyszenie w, dostrzeganie, analizowanie, spotkanie z.. itp.

Poniżej znajdują się przykłady pytań dotyczących poszczególnych podkategorii wszystkich kategorii kompetencji dziecka. Odpowiedzi na niektóre z tych pytań powinny się znaleźć w tabeli „Analizy mocnych stron i potrzeb” po stronie mocnych stron lub potrzeb. Przydział pytań do podkategorii jest umowny, ponieważ wiele podkategorii opisuje podobne zagadnienia z innej strony. Np. fakt pasji związanej z piłką nożną może być opisany w podkategorii dotyczącej rozwoju fizycznego, jak i zainteresowań, poczucia wartości czy nawet w podkategorii „przyjemność i zabawa”. Z kolei umiejętność gry zespołowej może być wpisana też w kategorię piątą dotyczącą umiejętności pracy zespołowej i kompetencji społecznych. W niektórych podkategoriach pytania zostały powtórzone, aby pokazać konieczność patrzenia na dziecko z punktu widzenia jego różnorodnych potrzeb. Nie jest więc kluczową sprawą, gdzie w tabeli „Analizy” wpisujemy daną kompetencję, ale istotne jest, aby opiekun w ogóle dostrzegł tę potrzebę lub mocną stronę.

Pamiętajmy również, że nie ma konieczności odpowiadania na wszystkie pytania. Są to raczej podpowiedzi zagadnień, służące zastanowieniu się nad poszczególnymi kompetencjami dziecka i znalezieniu ważnych dla rozwoju dziecka sfer, o które należy zadbać. Wyodrębnione potrzeby

dziecka będą potem szczególnie widoczne w planach miesięcznych, gdzie zostaną ujęte w formie konkretnych zadań do wykonania wraz z dzieckiem.

Warto jednak pamiętać, że im obszerniejsza analiza, tym lepszy ogląd dziecka. Wymaga to zwykle kilku miesięcy znajomości dziecka i wzmacniania z nim więzi. Wykonywanie tego narzędzia wymaga od koordynatora m.in. dużej uważności, analizowania obserwacji oraz zaangażowania w poznawanie dziecka i jego świata.

Pamiętaj:

Analiza mocnych stron i potrzeb traci swoją aktualność w miarę realizacji zadań ujętych w potrzebach. Należy sprawdzać jej aktualność.

Informacje do analizy mocnych stron i potrzeb można czerpać z: obserwacji dziecka, rozmów z dzieckiem, rodziną i innymi ważnymi dla dziecka osobami, z analizy innych narzędzi, takich jak genogram, ekomapa itd.

Wyjaśnienia:

Podstawą właściwego wykonania analizy mocnych stron i potrzeb dziecka w rodzinie jest odpowiednia klasyfikacja potrzeb uwzględniająca wszystkie aspekty rozwoju człowieka, w tym szczególnie zagadnienie więzi, jako szczególnie istotnego dla rozwoju wszystkich innych kompetencji wzrastającego dziecka. Dotychczas stosowana klasyfikacja potrzeb Maslow'a wydaje się tu nieadekwatna, ze względu ujęcie sugerujące, jakoby potrzeby związane z bezpieczeństwem i zaspokojeniem podstawowych potrzeb były podstawą rozwoju człowieka, podczas gdy nauka o więzi udowodniła, że właśnie bliska relacja z opiekunem podstawowym jest priorytetowa w stosunku do zaspokajania potrzeb fizjologicznych. W powyższej analizie mocnych stron i potrzeb przyjęto klasyfikację mocnych stron i potrzeb stosowaną w wielu programach anglosaskich. Stosowane tam pięć kategorii kompetencji zostało wypełnione szczegółowymi podkategoriami, co umożliwia bardzo wnikliwą analizę kompetencji dziecka lub dorosłych. Taki sposób klasyfikacji bardziej odpowiada celowi konstrukcji planów, którym będzie tu dokonanie dokładnej analizy mocnych stron i potrzeb dziecka i rodziny oraz sporządzenie planu usługi w konkretnej sytuacji kryzysu lub zmiany.

Pięć podstawowych kategorii mocnych stron i potrzeb:

- I. Umiejętności i potrzeby opiekuńcze (zapewnienie odpowiedniej opieki i bezpieczeństwa). Są to umiejętności związane z zapewnieniem bezpieczeństwa i właściwej opieki, w tym odpowiednich warunków mieszkaniowych, higieny, ubrania, wyżywienia. Chodzi tu również o proces adaptacji dziecka do warunków rodziny zastępczej, bezpieczeństwa w pokoju, w którym mieszka, adaptacji w nowej szkole.
- II. Umiejętności i potrzeby związane z rozwojem dziecka oraz kompensowaniem opóźnień rozwojowych. Chodzi tu o takie potrzeby rozwojowe dzieci, jak potrzeby zdrowotne, potrzeby związane z rozwojem fizycznym, potrzeby edukacyjne, rozwój zainteresowań, potrzeby emocjonalne, wzmacnianie poczucia wartości, potrzeby wyższe czy potrzebę przyjemności i zabawy. Jest to najbardziej pojemna kategoria mocnych stron i potrzeb uwzględniająca wiele aspektów rozwoju dziecka.
- III. Umiejętności i potrzeby związane ze zdolnością do więzi z najbliższymi osobami w rodzinie. Dotyczy to umiejętności zaakceptowania przez rodziców zastępczych faktu, że dziecko ma podstawowe więzi ze swoimi bliskimi (opiekunami podstawowymi) i więzi te ukształtowały jego obecne kompetencje w różnych dziedzinach życia. Ta kategoria dotyczy również umiejętności akceptacji pochodzenia dziecka, wzmacniania w nim poczucia przynależności do rodziny, odbudowywanie wspomnień i bezpośredniego wzmacniania więzi poprzez kontakty pośrednie i bezpośrednie, jak również realizację planu pracy z dzieckiem i rodziną, którego celem powinno być pojednanie dziecka z najbliższymi.

- IV.** Umiejętności i potrzeby związane ze wzmacnianiem trwałych i pozytywnych związków dziecka z rówieśnikami i dorosłymi. Kategoria ta dotyczy umiejętności nawiązywania więzi między opiekunem a dzieckiem, jak również ułatwiania nawiązywania trwałych i pozytywnych więzi z innymi ważnymi dla dziecka osobami. Chodzi tu również o ułatwianie dzieciom nawiązywania takich związków rówieśniczych, które mają na dziecko budujący, pozytywny wpływ.
- V.** Umiejętności i potrzeby społeczne, związane z umiejętnością pracy zespołowej. Jest to niezwykle ważna kategoria kompetencji odnosząca się do współpracy zespołowej w placówce opiekuńczo wychowawczej, w społeczności, współpracy ze specjalistami, ważnymi dla dziecka i rodziny osobami i instytucjami.

ANALIZA MOCNYCH STRON I POTRZEB DZIECKA tabela

Dla dziecka: ..... Sporządził(a).....

Data: .....

(Uwaga: Poniższe pytania w tabeli są jedynie wskazówkami i należy je traktować, jako przykładowe i jako pomoc w samodzielnym wykonaniu analizy).

I. Potrzeby opiekuńcze

	Mocne strony	Potrzeby - Plan
Bezpieczeństwo, adaptacja Dziecko (dzieci): Czy i po czym poznajesz, że: <ul style="list-style-type: none"> – dziecko czuje się bezpiecznie w rodzinie zastępczej, w swoim pokoju? – ktoś mu nie w rodzinie zastępczej? – czuje się akceptowane w rodzinie zastępczej? – ma do kogo się zwrócić w chwili niepewności lub zagrożenia? – ma wsparcie we wchodzeniu w inne środowiska (szkoła, inne)? – rozmawia się z nim o jego przyszłości i planach wobec niego? Kto to robi? – Co jeszcze można zrobić, aby czuło się akceptowane i bezpieczne? – Co można zrobić, aby dziecko znało plan wobec niego (wiedziało co z nim będzie) i uczestniczyło w jego opracowaniu i realizacji? – Gdzie poza w rodzinie zastępczej dziecko czuje się bezpiecznie? 		
Wygląd fizyczny Dziecko w rodzinie zastępczej: Opis faktów: włosy, oczy, rysy twarzy, wzrost, postawa, dbałość o siebie, adekwatność wyglądu do wieku <ul style="list-style-type: none"> – Czy dziecko akceptuje swój wygląd? – Co już zrobiono i co jeszcze można byłoby zrobić, aby dziecko akceptowało siebie i swój wygląd? – W jaki sposób dziecko jest wspierane przez dorosłych w kwestiach swojego wyglądu? – Czy potrafi rozmawiać na temat swojego wyglądu z rodzicem zastępczym? – Kto decyduje o doborze ubrań? 		
Ubrania <ul style="list-style-type: none"> – Czy dziecko ma odpowiedni strój do okoliczności i pory roku (szkoła, dom, sport, galowy), dodatki, obuwie, czy potrafi dobrać, gdzie i jak przechowuje 		

<p>ubrania, czy dba o nie, stan higieniczny)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy ma umiejętności prania, prasowania swoich rzeczy (stosownie do wieku)? – Czy i jak to poznajesz, że dziecko ma możliwość decydowania o wyborze ubrania? 		
<p>Terytorium</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy ma swoje wyodrębnione miejsce, czy widać, że to przestrzeń tego właśnie dziecka – i po czym to poznasz? – Czy posiada rzeczy, które pomagają wyznaczyć to terytorium? – Czy posiada rzeczy, pamiątki przywiezione z domu rodzinnego? – Czy organizował swoje terytorium? Ktoś mu w tym pomagał? – Czy posiada swoje terytorium w rodzinie zastępczej? – Czy dba o swoje terytorium? – Czy szanuje cudze terytorium (zna granice, szanuje intymność)? – Co można byłoby zrobić, aby jeszcze bardziej uczyć dziecko budowania i ochrony swojej przestrzeni? – Gdyby zapytać dziecko - jak ono urządziłoby swoją przestrzeń w rodzinie zastępczej? 		
<p>Pożywienie</p> <p>Czy znasz odpowiedzi na następujące pytania i po czym to poznasz (skąd wiesz):</p> <ul style="list-style-type: none"> – Co dziecko lubi jeść? – Na jakie potrawy jest uczulony, jakich potraw powinno unikać? – Co potrafi przygotować samo potrawy odpowiednio do wieku i czy ma w tym wsparcie dorosłych? – Czy (i jak to widać), że potrafi zrobić zakupy spożywcze? – Jak ma zwyczaje żywieniowe? – Czy potrafi, lubi nakrywać stół, sprzątać po jedzeniu, zmywać itd. Kiedy to robi? - Czy to lubi? Czy robi to sam, czy z kimś? – Czy potrafi jeść zgodnie z normami społecznymi? – Czy jada regularnie posiłki? – Czy chętnie je nowe potrawy? – Czy zachowuje post? (i z jakich powodów) – Czego jeszcze w tej dziedzinie można dziecko nauczyć? 		
<p>Własności</p> <p>Czy i po czym poznajesz, że dziecko posiada własne skarby i pamiątki?</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy dziecko ma własne urządzenia elektryczne (np. telefon), zabawki itp. – Kto wspiera dziecko w wyposażeniu w rzeczy związane z jego zainteresowaniami? – Czy te rzeczy mają swoje miejsce, czy są bezpieczne? – Czy dba o rzeczy innych lub wspólne? – Czy zna pojęcie własności? – Czy pożycza innym rzeczy, czy pożycza rzeczy od innych i czy dba o ich los? – Czy zna konsekwencje przywłaszczenia cudzych rzeczy? 		

II. Potrzeby rozwojowe i kompensowanie opóźnień rozwojowych

	Mocne strony	Potrzeby - Plan
Zdrowie i higiena Po czym poznajesz, że dziecko ma wiedzę na temat swój stan? <ul style="list-style-type: none"> – Czy były i są robione bilanse zdrowia? – Czy choruje przewlekłe (stałe konsultacje lekarskie, przyjmowane leki)? – Czy ma stwierdzone zaburzenia emocjonalne? Przez kogo? – Czy jest w normie intelektualnej? Czy rodzina wie, jak postępować w przypadku dzieci z obniżoną normą intelektualną? Czy rodzice / opiekunowie wiedzą, jakie mogły być przyczyny takiego stanu i co można zrobić, aby pomóc dziecku w rozwoju? – Czy dziecko jest zaszczepione wg kalendarza szczepień? – Czy ma zdrowe zęby? – Czy właściwie sygnalizuje chorobę i ból? (I jak) – Czy stosuje się do zaleceń lekarskich? – Czy potrafi samodzielnie pójść do lekarza? (w przypadku nastolatków) – Czy potrafi dbać o higienę czy dba regularnie? – Czy posiada środki higieniczne, kosmetyki i zna ich zastosowanie? – Czy ma nałogi? – Czy ma wiedzę na temat zdrowia? Czy wie, jak chronić własne zdrowie? 		
Rozwój fizyczny i płciowy Czy i po czym to wnioskujesz: <ul style="list-style-type: none"> – że dziecko jest sprawne fizycznie adekwatnie do wieku? – Jakie zajęcia sportowe lubi? Czy ma właściwą postawę/ sylwetkę? – Czy rozumie reakcje fizjologiczne i objawy rozwojowe organizmu? – Czy dziecko jest na właściwym etapie rozwoju płciowego (oznaki dojrzewania, zainteresowanie płcią przeciwną, inne)? – Czy posiada wiedzę dotyczącą seksualności, relacji damsko-męskich, środków antykoncepcyjnych? 		
Edukacja <ul style="list-style-type: none"> – Do jakiej klasy i szkoły chodzi dziecko? – Czy dziecko lubi chodzić do szkoły/ uczyć się? – Czy powtarzało wcześniej klasy? – Czy regularnie chodzi do szkoły? – Co go motywuje do nauki? – Czy jest akceptowane w klasie (skąd o tym wiesz)? – Jak jest postrzegane przez nauczycieli? – Czy jest aktywne na zajęciach szkolnych i pozalekcyjnych (i skąd to wiesz)? – Jakie ma ulubione przedmioty? – Jakie sprawiają mu trudność, w czym ma zaległości? – W czym dziecku należy pomagać i w jaki sposób (zajęcia dodatkowe, współpraca ze szkołą, korepetycje)? – W jakich przedmiotach nie trzeba mu pomagać? – Czy uczy się samodzielnie? – Czy umie prosić o pomoc w nauce? – Czy ma dobrą pamięć? – Czy starannie prowadzi zeszyty? 		

<ul style="list-style-type: none"> – Czy jest obowiązkowe, systematyczne? – Czy potrafi zdobywać informacje z różnych źródeł? – W czym (w jakich przedmiotach) ma szansę najbardziej rozwinąć swoje talenty? – Kim mógłby być w przyszłości? – Co sam mówi o swojej przyszłości? – Jakie są plany, marzenia dziecka w sferze edukacji? Kto ma je w tym wspierać? 		
<p>Zainteresowania</p> <ul style="list-style-type: none"> – Jak dziecko spędza czas wolny? – Czym się interesuje i jakie zainteresowania warto rozwijać? – Czy ma szczególne talenty lub pasje i czy je rozwija? – Ile czasu poświęca na swoje zainteresowania? – Czego potrzebuje, aby rozwijać zainteresowania, pasje? – Czy potrzebuje znalezienia zainteresowania? – Na jakim polu mógłby poczuć się silny/doceniony? – Czy jego osiągnięcia są doceniane na szerszym forum? – Czy posiada motywację do działania? – Jakie programy wybiera w telewizji? – Kto zachęca dziecko do czytania? – Czy dziecko ma zainteresowania szkodliwe dla jego rozwoju – i jak je ograniczać? 		
<p>Potrzeby wyższe stosunek i wiedza dziecka do zagadnień i postaw:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Religi i wiary Przyjmowanie sakramentów – Obchodzenie świąt – Wiedza o świecie: kto rozbudza ciekawość dziecka i zainteresowanie bieżącymi -wydarzeniami poprzez np. rozmowy, wspólne oglądanie wiadomości, czytanie -gazet itd. (wiadomości, gazety) – System wartości, autorytety – Kto jest autorytetem u dziecka? (m.in. kto ukazuje dziecku autorytety, rozmawia na tematy dobra i zła, wartości moralnych?) – Kino, teatr, sztuka, muzyka = kultura – Kto wspiera dziecko w rozbudzeniu zainteresowań filmem, teatrem, sztuką? – Patriotyzm – Tolerancja – Miłość – Wrażliwość na piękno/estetyka – Rodzina/macierzyństwo – Pomoc innym/wolontariat – Czy dziecko ma świadomość istnienia potrzeb wyższych, czemu służą? – Czy dziecko widzi realizację tych potrzeb w rodzinie? – Jakie dziecko ma marzenia i czy o nich mówi? – Ile czasu poświęca na realizację potrzeb wyższych? 		
<p>Potrzeby emocjonalne Po czym poznajesz, że dziecko potrafi rozpoznać i nazywać swoje emocje?</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy i jak wyraża emocje? – Czy potrafi wyrażać emocje w sposób akceptowany społecznie? 		

<ul style="list-style-type: none"> – Czy zna sposoby odreagowywania emocji? – Jakie emocje dominują w jego zachowaniu, jaki ma temperament? – Czy rozpoznaje emocje u innych? – Czy jest empatyczny – Jak reaguje na emocje innych (zbieżność, uległość, asertywność, wycofanie, agresja, itp.)? – Czy maksymalizuje/minimalizuje emocje? – Czy maskuje emocje – Jakie sytuacje wywołują szczególnie silne emocje? – Jak reaguje na konflikty i czy umie je rozwiązywać? – Czy umie przegrywać, jak reaguje na niepowodzenia? – Czy umie wygrywać/ przyjmować komplementy? – Czy wyraża swoje potrzeby? – Czy potrafi rozmawiać o emocjach? – Czy korzysta lub powinien korzystać z pomocy specjalistycznej w zakresie potrzeb emocjonalnych? 		
<p>Radzenie sobie ze stratą (np. separacja od rodziny)</p> <p>Czy znasz odpowiedzi na następujące pytania, po czym to wnioskujesz?:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy dziecko zna przyczyny (fakty) dotyczące kryzysu w swojej rodzinie? Czy dziecko ma obiektywny, adekwatny do rzeczywistości obraz rodziców/rodziny? – Na jakim etapie przeżywania straty jest dziecko: <p>1. niedowierzanie/wypieranie 2. targowanie się 3. złość/poczucie winy/depresji 4. agresja 5. pogodzenie się 6. realizacja planu po stracie.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Jakie dziecko ma sposoby radzenia sobie ze stratą (konstruktywne/destrukcyjne)? – Kto i jak udziela dziecku wsparcia? – Jak dziecko mówi o stratach? – Za kim/czym tęskni? – Czy doświadczało wcześniej zmian opiekunów, miejsc opieki i było do tego przygotowane? – Co można byłoby zrobić, aby pomóc dziecku przeżywać stratę i przechodzić do kolejnego etapu przeżywania straty? 		
<p>Poczucie wartości:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy dziecko ma poczucie wartości, z czego jest dumne, czy zna swoje mocne strony, czy jest chwalone i za co? <p>Przynależność</p> <ul style="list-style-type: none"> – Do kogo ma poczucie przynależności: rodzeństwo, rodzice, rówieśnicy, krewni ..? – Co dziecku daje takie poczucie przynależności? <p>Władza</p> <ul style="list-style-type: none"> – O czym dziecko może decydować (ubiór, zakupy, zainteresowania, wydawanie pieniędzy, jedzenie, wystrój pokoju...)? – O czym dziecko decydowało w przeszłości? – Czy zabiera głos na forum rodziny? Czy ma swoje zdanie? – Czy posiada przywileje? – Czy podejmuje ryzyko? <p>Niepowtarzalność</p> <ul style="list-style-type: none"> – Jaka umiejętność, postawa, cecha odróżnia go od innych ? 		

<ul style="list-style-type: none"> – Co w wyglądzie do wyróżnia? – Czy ma talenty? <p>Wzorce</p> <ul style="list-style-type: none"> – Kto jest dla niego wzorcem/ autorytetem (osoby z rodziny, wychowawca, postać fikcyjna, itp)? – Co jest dla niego wzorcem, jakie zachowanie, cecha, jaki talent, umiejętność? – Czy ma kontakt z tymi osobami, cechami? – Jaki ma cel w życiu? – Czy ma negatywne wzorce/konflikt z prawem? 		
<p>Umiejętności życiowe</p> <ul style="list-style-type: none"> – Jakie dziecko ma umiejętności w zakresie prac domowych, samoobsługi, załatwiania spraw urzędowych? W jakim stopniu są one adekwatne do wieku? – Jakie posiada umiejętności w zakresie samodzielnego poruszania się w mieście, podróżowania? – Po czym poznajesz, że dziecko potrafi: <ul style="list-style-type: none"> • planować wydatki, kieszonkowe, oszczędzać? • przygotować posiłek? • sprzątać, prać, prasować, zmywać, obsługiwać sprzęty gosp., itp.? • zrobić jadłospis i zakupy? • załatwić sprawę w urzędzie? • zdobywać potrzebne mu informacje? • podejmować samodzielne decyzje? • stosować zasady kultury osobistej, używa słów grzecznościowych? • okazywać szacunek starszym? • przyjmować gości? • zachować się przy stole, używać sztućców? • wykazywać umiejętności organizacyjne? 		
<p>Umiejętność planowania, zarządzania czasem</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy dziecko potrafi?: <ul style="list-style-type: none"> • planować, zarządzać czasem, wywiązywać się z zaplanowanych zadań, doprowadzać do końca podjęte przedsięwzięcia, • budować plany na przyszłość, zaplanować dzień, tydzień, dalszą przyszłość, • przewidywać konsekwencje swojego postępowania? • wykazywać motywację i inicjatywę do działań? • realnie oszacować własne możliwości? • być punktualnym? (Czy zna się na zegarku?) – Czy dziecko wraz z tobą, chętnie układa plany i wskazuje osoby współpracujące (i po czym to poznajesz)? – Czy dziecko planuje wydatki? – Czy potrafi oszczędzać, zbierać na jakiś cel? 		
<p>Umiejętność zabawy</p> <ul style="list-style-type: none"> – W jaki sposób dziecko się bawi, co je cieszy, co relaksuje? – Czy potrafi bawić się z innymi? – Czy potrafi się bawić sam? – Czy ma wyobraźnię? Czy jest kreatywne? – Jakie gry, zabawy zna (planszowe, karciane, komputerowe, zespołowe, towarzyskie, sportowe) i jakich mógłby się nauczyć? – Czy inicjuje zabawy? Czy potrafi się bawić? – Czy i po czym to poznajesz, że gry pomagają dziecku nawiązywać i wzmacniać 		

relacje?		
----------	--	--

III. Potrzeba wzmacniania więzi z rodziną

	Mocne strony	Potrzeby - Plan
Relacje z rodzicami - Jaki jest prawdopodobny wzorzec więzi u tego dziecka? - Kto przypuszczalnie jest opiekunem podstawowym dziecka (zgodnie z nauką o więzi)? - Czy dziecko zna rodziców biologicznych? - Czy ma kontakt z rodzicami, jak często? - Kto inicjuje kontakt? - Jaki ma stosunek do rodziców, jakie emocje wyraża wobec nich, czy są autorytetem dla niego? - Czy ma adekwatny obraz rodziców/ rodziny? - Jak zachowuje się podczas spotkań z rodzicami? - Czy czuje się bezpiecznie w domu rodzinnym? - Co o nich mówi, czy chce z nimi być/wrócić do domu? - Jak rodzice zachowują się wobec dziecka? - Jakie emocje dominują w relacji dziecka z rodzicami? - Jakie zadania rodzice wykonują na rzecz dziecka w domu rodziny zastępczej i poza odwiedzinami? - Czy wzajemnie pamiętają o uroczystościach i świętach? - Czy dziecko pamięta o zmarłych członkach rodziny? - Czy rodzice wyposażają dziecko w jakieś rzeczy? - Czy są konflikty między dzieckiem a rodzicami lub pomiędzy rodziną zastępczą a rodzicami - na jakim polu? - Czy dziecko jest w układzie z jednym z rodziców? - Jakie w rodzinie dziecka są zwyczaje warte pielęgnowania? - Jakie są wzorce rodzinne przekazywane przez pokolenia? - Czy w rodzinie są tajemnice? - Czy dziecko ucieka do domu rodzinnego? - W czym członkowie rodziny dziecka mogą być pomocni w sprawowaniu opieki nad dzieckiem? - Jaki jest plan w odniesieniu do rodziny dziecka (czy jest planowany powrót, ewentualnie opieka kogoś z rodziny, lub wykorzystanie zasobów rodzinnych po usamodzielnieniu)? - Jaki stosunek do rodziny dziecka mają opiekunowie zastępczy? - Czy i w jaki sposób można pomóc dziecku / rodzinie zastępczej w kontaktach z rodzina dziecka oraz w przeżywaniu konsekwencji tych kontaktów? Czy w przypadku konieczności rozluźnienia relacji z rodzicami dziecko otrzymuje odpowiednie wsparcie rodziny zastępczej i innych osób i specjalistów (i po czym to poznajesz)? Czy potrzebna jest pomoc specjalisty? I jaka?		
Relacje z rodzeństwem – Czy dziecko ma rodzeństwo i gdzie ono jest? – Jak często się spotykają, z kim i co robią w tym czasie? – Czy dziecko zna całe rodzeństwo? – Jaki dziecko ma stosunek do rodzeństwa (jaki do kogo – i skąd to wiesz)? – Czy ma rodzeństwo przyrodnie i jaki jest stosunek do niego?		

<ul style="list-style-type: none"> – Jaką rolę dziecko pełni wśród rodzeństwa (opiekuńcza, podległa, dominującą, wycofana, partnerska...) – i po czym to poznajesz? Którym jest z kolei dzieckiem i czy ma to jakieś znaczenie? – Czy i po czym poznajesz, że dziecko <ul style="list-style-type: none"> • czerpie wzór zachowania, lub samo nim jest dla rodzeństwa? • miewa konflikty z rodzeństwem (czego dotyczą i jak je rozwiązują)? • bawią się chętnie razem? • spędzają razem święta, uroczystości? • wspierają się wzajemnie? • podtrzymuje relacje z rodzeństwem mieszkającym poza rodziną? – Co powinno się stać, aby relacje dziecka z rodzeństwem były optymalne dla dziecka? – W czym rodzina zastępcza potrzebuje pomocy w tym zakresie? 		
<p>Relacje z dalszą rodziną</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy dziecko zna dziadków (z obu stron) i czy ma z nimi kontakt, co o nich mówi? – Kogo jeszcze zna z dalszej rodziny? – Czy rozumie swój genogram lub drzewo genealogiczne? – Z kim, jak często i z czyjej inicjatywy utrzymywane są relacje? – Kto bierze udział w ważnych dla dziecka wydarzeniach? – Kto z tych osób mógłby wspierać dziecko, w jakim zakresie, jak to sprawdzić? – Kto z członków rodziny mógłby pełnić ważną rolę dla dziecka w przyszłości? (np. w procesie usamodzielnienia?) – Kto jest pozytywnym wzorcem/ autorytetem dla dziecka? – Jakie emocje wywołują u dziecka te osoby? – Czy są konflikty w rodzinie? – Czy dziecko chciałoby poszerzyć wiedzę o własnej rodzinie? – Kto z rodziny jest pozytywnym wzorem dla dziecka? – Czy rodzina zastępcza potrzebuje pomocy (i jakiej) w kontaktach z członkami rodziny? – Czy i jakiej pomocy rodzina zastępcza potrzebuje w zaplanowaniu współpracy z członkami rodziny? 		

IV. Potrzeba wzmacniania trwałych, pozytywnych więzi z rówieśnikami i dorosłymi

	Mocne strony	Potrzeby - Plan
<p>Rodzina zastępcza</p> <ul style="list-style-type: none"> – Od jak dawna trwa rodzina zastępcza? – Czy wcześniej dziecko było w innej rodzinie zastępczej albo w domu dziecka? – Jak można opisać relacje między opiekunami zastępczymi a dzieckiem? – Czy i na jakiej podstawie można stwierdzić, że: <ul style="list-style-type: none"> • między opiekunem i dzieckiem jest więź i na jakiej podstawie? • dziecko i opiekunowie wiedzą, jakie są ich role, granice i w jakim kierunku wspólnie zmierzają, oraz do czego ma prowadzić ich więź? • opiekunowie i dziecko okazują sobie sympatię, lojalność? • opiekunowie (razem i osobno) są autorytetami dla dziecka i są przez dziecko szanowani? • rodzina zastępcza została zaakceptowana przez rodziców dziecka i innych ważnych krewnych? 		

<ul style="list-style-type: none"> • między dzieckiem a opiekunami występują konflikty, na jakim polu, kto może pomóc? • dziecko zwraca się z potrzebami do opiekuna? • dziecko spędza czas, wykonuje obowiązki, bawi się – razem z opiekunami zastępczymi i czy robi to chętnie? <p>– Czy należy wzmacniać, podtrzymywać, czy rozluźniać więź dziecka z opiekunem zastępczym?</p> <p>– Kto ewentualnie, w perspektywie czasu, zastąpi opiekuna w budowaniu więzi?</p> <p>– Czy opiekunowie zastępczy i dziecko wiedzą, jakie relacje będą ich łączyły z dzieckiem po odejściu dziecka (np. po jego usamodzielnieniu) i czemu to ma służyć?</p>		
<p>Dzieci biologiczne opiekunów zastępczych</p> <p>– Jakie są relacje dziecka przyjętego z dziećmi opiekunów?</p> <p>– Czy (i jak to stwierdzić) dzieci czują się traktowane sprawiedliwie?</p> <p>– Czy dzieci opiekunów biorą udział w decyzjach rodziców?</p> <p>– Kto i jak pomaga dzieciom opiekunów radzić sobie z emocjami, poczuciem ewentualnej zazdrości?</p> <p>– Czy i jaka pomoc jest potrzebna opiekunom w tym zakresie?</p> <p>– Czy dzieci opiekunów mają szansę wyrazić swoje emocje i przemyślenia na temat dzieci przyjętych i pełnienia roli rodziny zastępczej przez rodziców (i jak to poznajesz)?</p>		
<p>Rówieśnicy i inne dzieci</p> <p>Czy i po czym poznajesz, że dziecko:</p> <p>– ma szczególnie ważnych znajomych? (I czy wiekowo odpowiadają wiekowi dziecka?)</p> <p>– akceptuje rówieśników?</p> <p>– rówieśnicy mają wpływ na dziecko?</p> <p>– jest wzorem zachowania dla innych?</p> <p>– jest stałe w relacjach?</p> <p>– rozróżnia znajomość, koleżeństwo, przyjaźń?</p> <p>– potrafi współdziałać, rywalizować?</p> <p>– tworzy związek, ma sympatię?</p>		

V. Potrzeby społeczne i umiejętności pracy zespołowej

	Mocne strony	Potrzeby - Plan
<p>Funkcjonowanie w grupie (w domu rodziny zastępczej)</p> <p>– Czy zna zasady i się do nich stosuje? Co na to wskazuje?</p> <p>– Jaką ma pozycję w grupie, kim w niej jest (dominuje- lider, podporządkowany- wykorzystywany, partnerski- koleżeński, bierny, wycofany...)?</p> <p>– Czy jest akceptowany w grupie</p> <p>– Jaką rolę pełni w grupie dzieci?</p> <p>– Czy robi coś na rzecz rodziny zastępczej?</p> <p>– Czy zabiera głos na forum rodziny zastępczej?</p> <p>– Czy ma inicjatywę w rodzinie zastępczej?</p> <p>– Czy utożsamia się z tą rodziną?</p> <p>– Czy należy dziecko integrować z rodziną zastępczą?</p>		

– Jak wyobraża sobie opuszczenie rodziny zastępczej?		
Funkcjonowanie w szkole Stosunek dziecka, (opisz na zagadnienia): <ul style="list-style-type: none"> – Chodzi do szkoły i jak regularnie? – Akceptuje/nie akceptuje szkoły, lubi/nie lubi chodzić do szkoły (i dlaczego)? – Powtarzało klasę? – Szkoła jest adekwatna do kompetencji dziecka? – Jest związany z klasą? – Jest lubiany/akceptowany w klasie? – Jaką ma pozycję w klasie (i skąd to wiesz)? – Czy udziela się na rzecz klasy, udział w przedsięwzięciach, wycieczkach? – Jakie ma relacje z nauczycielami? – Czy umie prosić o pomoc nauczycieli/ dzieci? – Czy nauczyciele go akceptują, pomagają? – Czy dziecko pomaga innym? – Jaką szkoła pełni rolę dla dziecka? – Czy są potrafi zadbać o przestrzeganie swoich praw w szkole i ochronę przed przemocą i arbitralnością? 		
Funkcjonowanie w innych grupach i środowiskach <ul style="list-style-type: none"> – Do jakiej grupy, poza klasą i grupą, należy dziecko: kółko, drużyna, fanklub, zespół...(lub inne destrukcyjne)? – Jaką ma tam pozycję? – Jaki system wartości ma ta grupa i jaki wpływ wywiera na dziecko? – Jak ograniczyć zły wpływ grupy i gdzie szukać alternatywy? – Jak wspierać rozwój dziecka w grupie rówieśniczej? – Czy dziecko ma poprawne relacje z sąsiadami i środowiskiem lokalnym (i jak to poznajesz)? – Czy potrafi się zachować w miejscach publicznych: kinie, restauracji, kościele, itp., czy zna zasady życia społecznego, kultury osobistej? – Czy dziecko czuje się samotne? I jaka jest tego przyczyna, co można zrobić? – Czy rodzice wiedzą, co można zrobić, aby pomóc dziecku w nabywaniu umiejętności społecznych, w tym szczególnie w relacjach z rówieśnikami? 		
Funkcjonowanie (role) w rodzinie <ul style="list-style-type: none"> – Jaką rolę pełni wobec matki, kim jest dla niej? – Jaką rolę pełni wobec ojca, kim jest dla niego? – Jaką rolę pełni wobec rodzeństwa? – Jakie modele wychowania i ról obowiązywały w rodzinie? – Jaki model komunikacji obowiązywał w rodzinie? – Które w kolejności urodzenia jest dziecko? – Jaką ma pozycję w rodzeństwie, kim jest między nimi? – Czy dobrze czuje się w towarzystwie członków rodziny? – Z kim jest najbardziej związany z rodziny i dlaczego? – Jaką dziecko ma pozycję w rodzinie? – Jaką miał pozycję będąc w rodzinie? – Jak rodzina radzi sobie z utratą dziecka? – Jakie rodzina zna sposoby rozwiązywania sytuacji trudnych, konfliktów, jak to wpływa na dziecko? 		

– Czy stosunek rodziny do dziecka i dziecka do rodziny się zmienia/zmienia? Jakie dziecko ma wyobrażenia, marzenia na temat rodziny?		
---	--	--

Pomoc i wsparcie dla rodziny biologicznej dziecka i rodzin zastępczych – współpraca instytucji

Cel	Działania	Instytucje wspierające
Wspieranie rodziny w wychowaniu dziecka oraz w pełnieniu funkcji opiekuńczo - wychowawczej.	<ul style="list-style-type: none"> • Zapewnienie opieki asystenta, rodzinom przeżywającym trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo - wychowawczych. • Organizowanie szkoleń i tworzenie warunków do działania rodzin wspierających (w razie stwierdzenia potrzeb). • Organizacja szkoleń przygotowujących osoby działające na rzecz dziecka i rodziny do kompleksowego i interdyscyplinarnego ich wspierania w środowisku lokalnym. • Umożliwienie podnoszenia kwalifikacji przez asystentów rodziny. 	<p>OPS/MOPS</p> <p>PCPR</p> <p>OPS/PCPR ROPS</p> <p>OPS/PCPR ROPS</p>
Praca z rodziną w celu zapobiegania sytuacji kryzysowej	<ul style="list-style-type: none"> • Analiza sytuacji rodzin, których dzieci zagrożone są umieszczeniem w pieczy zastępczej. • Prowadzenie monitoringu sytuacji dziecka w rodzinie zagrożonej kryzysem. • Zapewnienie dostępności do konsultacji i poradnictwa specjalistycznego (w tym pomoc psychologiczna, prawna i socjalna) oraz informowanie o miejscach pomocy 	<p>OPS/MOPS</p> <p>oraz partnerzy: Szkoly, Służba zdrowia, Poradnie Psychologiczno Pedagogiczne, Kuratorzy sądowi NGO</p>
Zapewnienie wsparcia rodzinnym formom pieczy zastępczej w ich funkcjonowaniu	<ul style="list-style-type: none"> • Przygotowywanie rodzin zastępczych oraz prowadzących rodzinne domy dziecka na przyjęcie dziecka. • Zapewnienie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka opieki koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej na zasadach określonych ustawą. • Przyznawanie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka świadczeń na pokrycie kosztów utrzymania dzieci, dodatków, dofinansowań, środków finansowych oraz innych świadczeń, o których 	<p>PCPR Szkoly, Służba zdrowia, Poradnie PsychologicznoPedagogiczne. PCPR</p> <p>PCPR</p>

	<p>mowa w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Organizowanie rodzinom zastępczym pomocy przy sprawowaniu opieki nad dziećmi oraz przy pracach gospodarskich. • Organizowanie rodzinom zastępczym i prowadzącym rodzinne domy dziecka wsparcia psychologicznego, poradnictwa rodzinnego, socjalnego oraz prawnego. • Organizowanie pomocy rodzinom i prowadzącym rodzinne domy dziecka w ramach rodzin pomocowych. • Organizowanie pomocy wolontariuszy dla rodzin zastępczych i prowadzących rodzinne domy dziecka. • Organizowanie i prowadzenie grup wsparcia dla rodzin zastępczych i prowadzących rodzinne domy dziecka • Podnoszenie kwalifikacji rodzin zastępczych i prowadzących rodzinne domy dziecka poprzez organizowanie szkoleń • Podejmowanie wobec dzieci, które nie mogą wychowywać się w rodzinie naturalnej działań mających na celu uregulowanie ich sytuacji prawnej • Zapewnienie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka wsparcia ze strony instytucji i organizacji pozarządowych zajmujących się pomocą dziecku i rodzinie. 	<p>PCPR</p> <p>PCPR i partnerzy: Szkoły, Poradnie Psychologiczno Pedagogiczne, Organizacje pozarządowe.</p> <p>PCPR</p> <p>PCPR i partnerzy: Szkoły, Organizacje pozarządowe. PCPR</p> <p>PCPR, MOPS, ROPS</p> <p>PCPR Sąd rodzinny Kuratorzy Ośrodek adopcyjny PCPR, - Poradnie Psychologiczno Pedagogiczne, Szkoły, Służba zdrowia, Policja, Organizacje pozarządowe.</p>
--	---	---

Szanowni Państwo

W ramach projektu „Dla rodziny” - **doskonalenie zawodowe kadr systemu wspierania rodziny i pieczy zastępczej** otrzymują Państwo materiał szkoleniowy, którego autorem jest Tomasz Polkowski, twórcy Metody Indywidualnych Planów Pracy z Dzieckiem i Rodziną.